

VARGA SÁNDOR

## 10-11. SZÁZADI PADMALYOS TEMETKEZÉSEK A KÁRPÁT-MEDENCÉBEN

A Kárpát-medencében megtelepedő, 9-11. századi magyarság társadalmi és etnikai összetevőinek meghatározásában a sírokból előkerült régészeti emléktárgyak mellett kiemelkedő jelentőséget kell tulajdonítanunk a különböző temetkezési szokások részletes elemzésének. Sajnálatos módon a korszak kutatásában eddig a sírokból előkerült leletek mellett jóval kisebb hangsúlyt kapott a temetkezési szokások egyes elemeinek részletes elemzése. Ugyanakkor a 90-es évek elejétől a feltárások kiterjedésével egyre több a jól dokumentált 9-11. századi temetkezés, ami nagyban hozzájárulhat a temetkezési szokások alaposabb megismeréséhez.

A honfoglaló és kora Árpád-kori temetőinkben leggyakrabban előforduló aknasírok mellett számos más szerkezetű sírformát (padkás, padmalyos, teknő alakú, füles, vagy cölöpszerkezetes) is megtalálunk. Jelen dolgozatban a rendelkezésemre álló ismeretek számbavételével a padmalyos kialakítású temetkezéseket vizsgáltam meg részletesebben. Munkám során igyekeztem a kutatástörténeti áttekintés és a lelőhelykataszter mellett a sírtípus kialakításának módoszataira, időbeli és földrajzi elterjedésére, illetve a temetkezés eredetére is kitérni.

### KUTATÁSTÖRTÉNETI ÁTTEKINTÉS

A honfoglalás és kora Árpád-kori temetőinkben előforduló padmalyos temetkezések meglétére elsőként Hampel József hívta fel a figyelmet. A korszak temetkezési szokásait megvizsgálva megállapította, hogy a leginkább elterjedt egyszerű aknasírok mellett néha előfordult,<sup>1</sup> hogy a gödör oldalfalát padmalyszerűen aláásták.<sup>2</sup> Szendrey Ákos az ősmagyar temetkezések vizsgálata és értékelése során a padmalyos temetkezések néprajzi

párhuzamai mellett Hampelhez hasonlóan, szintén a székesfehérvári temetőt említette, ahol a síroknál a lábak számára padmalyszerű bemélyedést vágtak.<sup>3</sup>

Bár a kutatásban viszonylag korán ismertté vált a sírtípus 10-11. századi megléte, a feltárások során nem nagyon gyarapodott a padmalyos sírok száma. Ennek oka leginkább a régi kutatóárkos feltárási módszer volt, amely során elsődlegesen magára a csontvázra koncentráltak a feltárók, s a sírgödör kialakításának megfigyelése csak másodlagos volt. Másik fontos tényező, hogy az eredetileg is sekély sírgödörök nagyfokú pusztulása és bolygatottsága következtében már eleve nem lehetett megállapítani a sírgödör formáját.

Az első jól dokumentált, metszetrajzokkal ellátott padmalyos sírokat K. Sedlák tárta fel 1960-ban, amit azután nem sokkal Anton Točík közölt.<sup>4</sup> A sírforma színvonalas publikálását követően azonban továbbra sem gyarapodott nagyobb mértékben a padmalyos szerkezetű sírok száma, az az egy-két lelőhely pedig, ahol előfordult közöletlen maradt.

A 70-es évek közepén Tettamanti Sarolta gyűjtötte össze az addig előkerült padmalyos temetkezéseket tartalmazó lelőhelyek karcsú listáját. A 10-11. századi temetkezési szokásokat elemző tanulmányában a megvizsgált mintegy 394 lelőhelyből mindössze 5 esetben említ padmalyos temetkezést.<sup>5</sup> Véleménye szerint a 10. században szórványosan megtalálható padmalyos kialakítású sírok az egyre inkább elenyésző avar kori szokásmaradványokat tükrözik.<sup>6</sup> Ezt követően Bakay Kornél közölt egy újabb padmalyos sírt,<sup>7</sup> illetve Fodor István adott röviden hírt a Sándorfalva-Eperjesen feltárt temető padmalyos sírjairól.<sup>8</sup>

Lőrinczy Gábor, a Szegvár határában feltárt 10. századi köznépi temetőben megfigyelt és dokumentált padmalyos sír kapcsán szintén foglalkozott a temetkezési forma elterjedésével, illetve szokásának eredetével.

1 Példaként Székesfehérvár-Demkőhegyet említi, ahol többek között Lichtneckert József és Nagy Géza tárt fel 10-11. századi temetkezéseket. A Hampel József által hivatkozott munkákban (NAGY 1892, 299-315; LICHTNECKERT 1893, 266-269.), illetve a temetőt újra feldolgozó Bakay Kornél tanulmányában azonban padmalyos sírra való utalást nem találtam (BAKAY 1965-1966, 45-56., 65-75.).

2 HAMPEL 1900, 743.

3 SZENDREY 1928, 13-14.

4 TOČIK 1968, 9-17.

5 Ezek a következők: Bánkeszi/Bánov temető 18 feltárt sírja közül hétben, míg Derecske-Nagymező, Kál-Legelő, Székesfehérvár-Demkőhegy és Tiszanána-Cseh tanya temetőiben 1-1 esetben említ padmalyos kialakítású sírgödört (TETTAMANTI 1975, 90).

6 TETTAMANTI 1975, 90.

7 BAKAY 1978, 40-44, 28. kép

8 FODOR 1985, 20.

Az összegyűjtött adatok alapján arra az eredményre jutott, hogy a ritkán előforduló padmalyos sírok a Kiskunfélegyháza–Székesfehérvár–Szakony vonaltól délre, valamint Északkelet-Magyarországon, a Tiszanána–Derecske vonaltól északra hiányoznak.<sup>9</sup> A 10. századi padmalyos temetkezések eredetével kapcsolatban a Kárpát-medencében megtelepedő magyarság mellett nem zárta ki a késő-avar lakosság továbbélésének, illetve a kettő együttes előfordulásának a lehetőségét sem.<sup>10</sup>

A 10–11. századi temetőinkben feltárt padmalyos temetkezések közlésében jelentősebb előrelépés csak a 90-es évek közepén, második felében történt. 1996-ban Madaras László a Szolnok-Lenin Tsz (Ugar) lelőhelyének közlésével,<sup>11</sup> majd egy évvel később Bende Livia és Lőrinczy Gábor a Szegvár-Oromdűlő honfoglaló és kora Árpád-kori temetőjének ismertetésével gyarapította ismereteinket a sírtípussal kapcsolatban.<sup>12</sup> Ezt követően Gallina Zsolt és Hajdrik Gabriella közölt néhány padmalyos kialakítású sírt a Homokmégy-székesi temetőből,<sup>13</sup> majd Észak/Északkelet-Magyarországról Révész László egy,<sup>14</sup> illetve Istvánovits Eszter további három sírt ismertetett.<sup>15</sup> A Kárpát-medence területén előforduló padmalyos szerkezetű sírok módszertani és terminológiai elemzésével, valamint korszakok szerinti felgyűjtésével legutóbb Lőrinczy Gábor és Straub Péter foglalkozott.<sup>16</sup> Bár dolgozatuk elsődlegesen az avar korszak padmalyos temetkezéseinek felgyűjtésére irányult, néhány megállapításuk a 10–11. századra is érvényes. Véleményük szerint a Kárpát-medence területén, a keltáktól a késő középkorig terjedő időszakban a padmalyos temetési mód hullámszerűen bukkant fel, aminek eredményeként a sírforma folyamatos használata sem az egyes korszakokon belül, sem a különböző régészeti korszakok között nem bizonyítható.<sup>17</sup>

Mint a fenti kutatástörténeti áttekintésből látható az egyes lelőhelyek sírjainak bemutatásán, illetve néhány

párhuzam felsorolásán túl a 10–11. századi padmalyos kialakítású sírok részletes elemzésére eddig nem került sor.

#### A KÁRPÁT-MEDENCE 10–11. SZÁZADI PADMALYOS TEMETKEZÉSEINEK KATASZTERE

##### 1. Aldebrő-Mocsáros<sup>18</sup>

A feltárt 34 temetkezésből 19 sír esetében lehetett megfigyelni és dokumentálni a sírgödör alakját, kialakítását. Ezek közül 6 esetben (2., 9., 24., 25., 29. és 30. sír) figyelt meg Szabó János Győző kisebb méretű padmalyt, illetve padmalyszerű oldalvájatot.<sup>19</sup>

##### 2. Balatonújlak-Erdő-dűlő

A 17 sírből álló temető sírjainak feltárásánál a homokos sárga altalajban, illetve néhány sír esetében a vörös erdei talajban nagyon halványan jelentkeztek. A temetkezések feltárása során néhány esetben sikerült megfigyelni, hogy a halott az érzékelhető sírfolttól kissé délre feküdt, ami a padmalyos sírforma meglétére utal.<sup>20</sup> Bár a kedvezőtlen talajadottságok következtében nem lehetett egyértelműen dokumentálni a padmalyos sírformát, az ásatáson megfigyelt jelenségek és a csontvázak síron belüli helyzete alapján azonban több sír esetében feltételezhetjük a padmalyt, illetve a padmalyszerű oldalvájatot (15., 17., 23. sír).<sup>21</sup>

##### 3. Bánkeszi/Bánov (Sk)

A temetőrészlet 18 sírjából 7-ben (1., 6., 17., 18., 20., 21. és 25. sír) fordult elő padmalyos temetkezés.<sup>22</sup> A temetőrészlet 38,88%-a volt padmalyos szerkezetű.

##### 4. Besenyőtelek-Tepélypuszta, Csathó tanya

A 11. századra keltezhető szegényes köznépi temető 21 temetkezését tárta fel Szabó János Győző.<sup>23</sup> Padmalyos,

9 LŐRINCZY 1985, 155–156.

10 LŐRINCZY 1985, 156.

11 MADARAS 1996, 70.

12 BENDE-LŐRINCZY 1997, 225.

13 GALLINA-HAJDRIK 1998, 154.

14 RÉVÉSZ 2001–2002, 284.

15 ISTVÁNOVITS 2003, 377.

16 10–11. századra vonatkozó kataszterükben 16 lelőhelyet sorolnak fel (LŐRINCZY-STRaub 2006, 291–292.).

17 LŐRINCZY-STRaub 2006, 284.

18 A Heves megye területéről előkerült padmalyos temetkezésekre Révész László hívta fel figyelmemet. A lelőhelyek dokumentációjába való betekintést és az önzetlen segítségét ezúton is köszönöm.

19 RÉVÉSZ 2008, 38.

20 HONTI ET AL. 2004, 31.

21 A Balatonújlak-Erdő-dűlő lelőhelyen feltárt honfoglaló temető előzetes jelentésében a megfigyelt temetkezési szokásokkal kapcsolatban leírtak ellentétben állnak Langó Péter véleményével (HONTI ET AL. 2004, 31.). Szerinte a sírok többségénél a homogén talajban semmilyen sírfolt nem rajzolódott ki, s a rajzokon és fotókon látható sírgödör nem az eredeti gödör. Ennek eredményeként véleménye szerint a temetőben egy temetkezés sírgödörre sem mondhatjuk biztosan, hogy az eredetileg padmalyos szerkezetű lehetett.

22 TOČÍK 1968, 9–17, Abb. 3. 1, 3, 6, Abb. 4. 1–2, 5, Abb. 5. 2

23 RÉVÉSZ 1996, 256, 2. kép; RÉVÉSZ 2008, 60.

vagy padmalyszerű sírformát 3 temetkezés (3., 10. és 14. sír) esetében figyelt meg, míg további 1 sírnál (18. sír)<sup>24</sup> a padmalys kialakítás kérdéses.

#### 5. Cegléd 4/7. lelőhely (Hartyányi-, Váróczi-dűlő)

A 4-es számú főút Abonyt elkerülő szakaszának megelőző feltárása során, a Hartyányi-, Váróczi-dűlőben (4/7. lh.) található lelőhely nyugati részén a szarmata és Árpád-kori telepobjektumok mellett egy 10. századi magányos női temetkezés is előkerült.<sup>25</sup>

18. sír (1. tábla 1–5).<sup>26</sup> T.: NyÉNy-KDK 291–111° (sírgödör), ÉNy-DK 313–133° (csontváz). Sírgödör h.: 180 cm, sz.: 65–80 cm, m.: 35–55 cm, padmaly h.: 215 cm, sz.: 68–90 cm, m.: 70 cm, vh.: 142–145 cm. A nyesett felszínen egy lekerekített sarkú, téglalap alaprajzú sírfolt rajzolódott ki, amelynek betöltése sötétbarna színű, homokkal kevert humuszos talaj volt. Mintegy 30–35 cm mélységben, a sírgödör déli felében egy vékony szürkésbarna homokkal, illetve hamuval és faszénszemcsékkel kevert réteget lehetett elkülöníteni, ami a déli oldalon a homogén altalaj alatt is folytatódott. E vékony réteg alatt sötétbarna és barnássárga színű, hamuval, faszénnel és homokkal kevert humusz helyezkedett el, amely szintén a déli irány felé húzódott. A sírgödör déli irányban történő eltolódásának következtében a felszíntől leásott sírgödör északi oldalán, 35 cm mélységben egy 25–30 cm széles, ívelt kialakítású padka helyezkedett el. A sírban fekvő csontváz koponyája 55 cm mélyen került elő a feltárt sírgödör déli falában. A megfigyelt rétegek és jelenségek, valamint a csontváz helyzete alapján a sírgödör padmalys szerkezetű. A koponya és a lábcsonatok körül nagyobb méretű, fekete színű, kemény állagú rögök kerültek elő. Ez lehetett akár az egykori koporsó maradvány, de az akna és a padmaly elválasztását szolgáló deszkalap szerves maradványa is. A sír betöltését állatjáratok bolygatták, amelyek kisebb

mértékben a csontvázat is érintették. A jó megtartású, nyújtott testhelyzetben eltemetett fiatal nő csontváza teljes egészében a déli oldalon kialakított padmalyban feküdt. Mindkét karja test mellett nyújtva, bal kézfeje hiányzott. Melléklete: 1. A koponya jobb oldalán sima bronzkarika töredéke. 2–3. A jobb felkarcsont proximális epifízisének belső oldalán, a lapockacsonton, a kulcscsont és bordacsontok körül vékony ezüstlemezéből préselt, rossz megtartású *kaftánveretek* apró töredékei (2. kép). 4. A szegycsont alsó részén, egy nagyobb bőrmaradványon bronzból öntött *fülesgomb*. 5. A mellkas jobb oldalán, annak középső részén, a bordacsontokon vékony ezüstlemezéből préselt, töredékes állagú, négyszirmú rozetta alakú *kaftánveret*. 6. A szegycsont alsó részén, a 4. melléklettől kissé lejjebb, négyszirmú rozetta alakú *kaftánveret*. 7. Az alsó hátcsigolyákon, azoknak a bal oldalán ezüstműből préselt, töredékes *kaftánveret*. 8. Az első ágyéki csigolya bal oldalán oldalára fordulva helyezkedett el az előző verettel megegyező *kaftánveret*. Mindegyik kaftánveret hátoldalán bőrmaradvány. 9. A jobb könyök belső oldalán, mintegy 3 cm-re apró *vastöredékek*. 10. A jobb kézfejtől DK-i irányban, a combcsont és a padmaly sírfala között kúbookaéderes formájú *karneolgyöngy*. 11. A koponya mellől a bontás közben *állatcsont* (valószínűleg juh) került elő.

#### 6. Csekej/Čakajovce (Sk)

A Nyitrától mintegy 10 km-re északra, a Nyitra folyó jobb partján fekvő község mellett feltárt 894 síros temető 805 temetkezése tartozott a 9–12. századi temetőhöz, míg 89 sír a 7–8. századi hamvasztásos szláv temető része volt.<sup>27</sup> A csontvázas rítusú temetkezések közül 6 esetében feltételezhetjük a padmalys sírforma meglétét.<sup>28</sup> Ezek a következők: 220. sír,<sup>29</sup> 340. sír,<sup>30</sup> 357. sír,<sup>31</sup> 489. sír,<sup>32</sup> 566. sír,<sup>33</sup> 600. sír.<sup>34</sup>

24 A 18. sír sírgödörének DNy-i részét a 16. számú sír vágta. A bolygatatlan rész déli oldala egyenes záródású, míg északi része kissé lekerekített. A DK-i sarokban mintegy 55 cm hosszúságban 15 cm szélességű padmalyszerű vájat helyezkedett el. A sírgödör csaknem teljesen üres volt, mindössze néhány szórványos csonttöredék és egy bronz S végű karika utalt sír voltára. A sírgödör bolygatottságánál fogva és a megfigyelt jelenségek (a gödör inkább D–É-i tájolású) alapján nem zárhatjuk ki, hogy a padmalyszerű vájatok a rablás, vagy egyéb bolygatás során keletkeztek.

25 KOCZTUR–PETŐ 2004, 194–195.; Régészeti Kutatások... 2006, 86.

26 Köszönöm Zsoldos Attilának, hogy a sír közlésének jogát átengedte számomra.

27 REJHOLCOVÁ 1995, 5.

28 Bár a temető közlésében a sírgödörök elemzésénél a szerző nem említett padmalys szerkezetű sírokat (REJHOLCOVÁ 1995, 8–9.), a közölt fotók és sírrajzok alapján, azokban az esetekben, ahol az átlagosnál szélesebb sírookban az elhunyt a sírgödör egyik szélén feküdt, illetve a sír alja a csontváz irányában ívelten mélyült, padmalys temetkezést sejtethetünk.

29 A téglalap alaprajzú sír kissé ívelt, lefelé szélesedő északi oldalfala mellett feküdt a 10–14 éves (inf. III.) gyermek csontváza. A sírgödör északi oldalában kialakított padmaly csak részben fedhette a csontvázat (REJHOLCOVÁ 1995, 25., Tab. VI. 4).

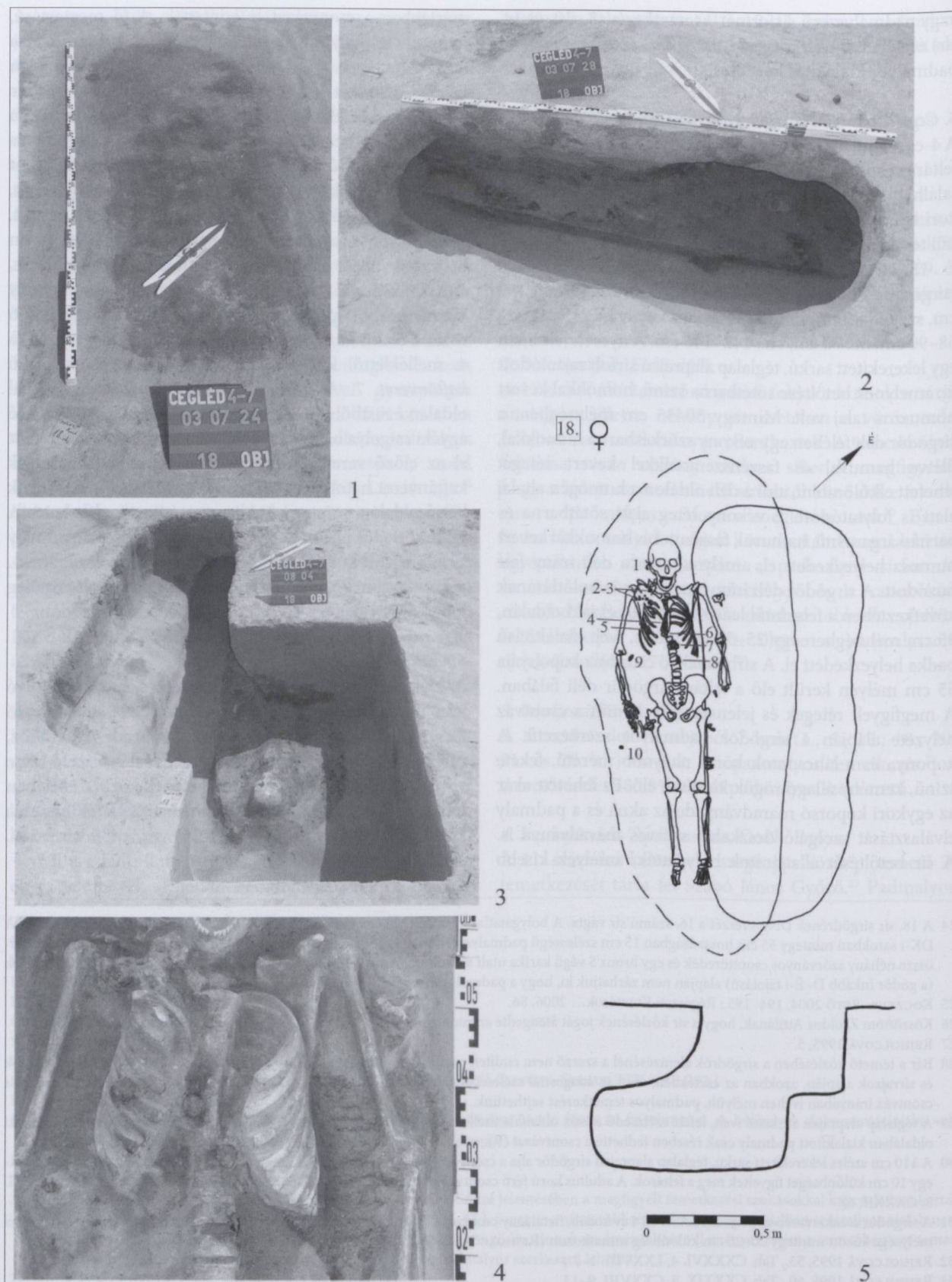
30 A 110 cm széles lekerekített sarkú, téglalap alaprajzú sírgödör alja a csontváz irányában fokozatosan mélyült, a sír északi és déli fele között mintegy 10 cm különbséget figyeltek meg a feltárók. A adultus korú férfi csontváza a sírgödör déli oldalában feküdt (REJHOLCOVÁ 1995, 36., Tab. VIII. 3, CXXXII. 6).

31 A sírgödör északi részében helyezkedett el a 14 év körüli, fiatal lány csontváza. A sír déli felének alja ívelt, a csontváz irányában lejtett. A két sírfél mélysége között mintegy 20–25 cm különbség mutatkozott (REJHOLCOVÁ 1995, 38., Tab. IX. 1, LVII. 1–8).

32 REJHOLCOVÁ 1995, 53., Tab. CXXXVI. 4, LXXVIII. 1–7

33 REJHOLCOVÁ 1995, 60., Tab. CXXXIX. 5, CXXVIII. 9–13

34 REJHOLCOVÁ 1995, 66., Tab. XVII. 5, XCVI. 2, CLIX. 7



1. tábla 1-5: Cegléd 4/7. lh. 18. sír.



## 7. Derecske-Nagymező<sup>35</sup>

### 8. Dormánd-Hanyipusztá Bencsik tanya

A Bencsik tanyánál megnyitott homokbányában egymás mellett került elő egy késő avar és egy 10. századi temetőrészlet.<sup>36</sup> A 10 honfoglaló temetkezés mindegyikénél sikerült rögzíteni a sírgödör adatait, amelyek közül Szabó János Győző egyben (2. sír) dokumentált le padmalyos sírformát.<sup>37</sup>

### 9. Eperjes-Takács-tábla

A kiscsaládi temető 7 sírjából mindössze kettőnek (4. és 5. sír) maradt meg a sírgödre.<sup>38</sup> A temetkezések padmalyos kialakítására elsőként Lőrinczy Gábor hívta fel a figyelmet.<sup>39</sup>

### 10. Felgyő-Kettőshalmi-dűlő

A közel 100 síros kora Árpád-kori temető sírjai közül 7 temetkezés (3514., 3522., 3549., 3552., 3558., 3640., 3891. sír) volt padmalyos szerkezetű (2. tábla 1–3).<sup>40</sup>

### 11. Harta-Freifelt

A lelőhelyen feltárt 21 temetkezésből 2 sírnál (13. és 15. sír) fordult elő a déli oldalfalban kialakított padmaly (2. tábla 4–5).<sup>41</sup>

### 12. Homokmégy-Székes<sup>42</sup>

A 206 síros köznapi temető 196 sírjának lehetett megfigyelni a sírgödört, amelyeknek 10,20% (20 sír) volt padmalyos szerkezetű (az összes temetkezés 9,70%-a). Míg 11 esetben (35., 40., 142., 168., 208., 222., 229., 249., 273., 286. és a 288. sír) egyértelmű a padmalyos kialakítás, addig 9 sírnál (23., 24., 59., 77., 96., 101., 106., 165. és 189. sír) az erős bolygatások következtében csak feltételezni lehet az egykori padmaly meglétét. Teljesen közölt a 35. és 40. sír,<sup>43</sup> továbbá részben közölt a 23., 24., 59. és a 77. sír.<sup>44</sup>

142. sír (3. tábla 1). T.: Ny-K 268,5–88,5°. H.: 141 cm, sz.: 70 cm, m.: 52–57 cm. A nyesett felszínen kirajzolódó viszonylag széles, téglalap alakú sírgödör feltja alig különült el környezetétől. Lefelé haladva a sír északi irányban fokozatosan szélesedett, míg a betöltése

jóval sötétebbé, feketésbarna agyagos-humuszossá vált. Az előtérögödör fala kissé befelé rézsűs, alja egyenes. A sírgödör északi oldalába bevált padmaly oldalfala a rábontás következtében függőleges lett, eredetileg azonban a megfigyelt talajjelenségek alapján a sír aljától fölfelé szűkülő, ívelt kialakítású lehetett. A sír padmalyos kialakítására utal az is, hogy a csontváz a sírgödör északi felében nyugodott. A baloldali padmalyban elhelyezett csontváz 4–7 éves gyermeké lehetett, alsó része bolygatott. Koponyája ép, enyhén jobbra fordult. Felsőteste nyújtott, hanyatt feküdt. Vállai kissé felhúzóttak, alkarcsonjtjai enyhén kifelé álltak. Jobb lábsontjai, valamint a bal lábszárcsontok és mindkét lábfeje hiányzott. Melléklete nem volt.

208. sír (3. tábla 2). T.: Ny-K 268–88° (sírgödör), Ny-K 264–84° (csontváz). Sírgödör h.: 148 cm, sz.: 32–40 cm, m.: 20 cm, padmaly h.: 158 cm, sz.: 30–38 cm, m.: 25–32 cm, vh.: 116 cm. A lekerekített sarkú, téglalap alaprajzú sírgödör északi oldalába válták az aknáknál kissé nagyobb méretű padmalyt. A függőleges oldalú, alsó részén enyhén ívelt kialakítású akna déli részében 22–34 cm széles, sekély padka helyezkedett el, amelytől északra, a sírgödör aljától kissé mélyebben feküdt az ívelt oldalú padmaly. Boltozatát a sekély sírmélység miatt nem lehetett megfigyelni. A 7–8 éves gyermek csontváza a sírgödör északi felében, a padmalyban nyugodott. Csontváza kissé bolygatott, nyújtott testhelyzetű. Koponyája enyhén jobbra fordult. Bal karcsontja, az állkapcsa és mellkasának bal oldala kissé bolygatott (állatjárat). Jobb karja test mellett nyújtva, bal alkarja a medencére hajlítva, míg bal lábsontja enyhén behajlítva feküdt. Melléklete nem volt.

229. sír (3. tábla 3). T.: NyDNy-KÉK 258–78°. Sírgödör h.: 170 cm, sz.: 48–52 cm, m.: 32–52, padmaly h.: 170 cm, sz.: 26–43 cm, m.: 45–53 cm, vh.: 154 cm. A sírgödör akna része lekerekített sarkú, téglalap alaprajzú, keleti vége kissé csapott, míg déli fele lefelé haladva fokozatosan kiszélesedett. Oldalfala északon befelé rézsűs, alja egyenetlen, déli irányban mélyült. A padmaly bevált részének vékony boltozatát annak beszakadása miatt nem lehetett megfigyelni. Az eredetileg erősen ívelt kialakítású déli oldalfal a feltárás során lett függőleges. A nyújtott

35 TETTAMANTI 1975, 90.

36 RÉVÉSZ 1996a, 257, 3. kép

37 RÉVÉSZ 2008, 89, 62. kép

38 BÁLINT 1991, Taf. XIIIa, XVIa

39 BENDE-LŐRINCZY 1997, 11. j.

40 MÉSZÁROS-PALUCH-SÓSKUTI-SZ. WILHELM 2007, 199–200. A padmalyos sírokra vonatkozó adatokat Mészáros Patrícia jóvoltából ismerem, segítségét ezúton is köszönöm.

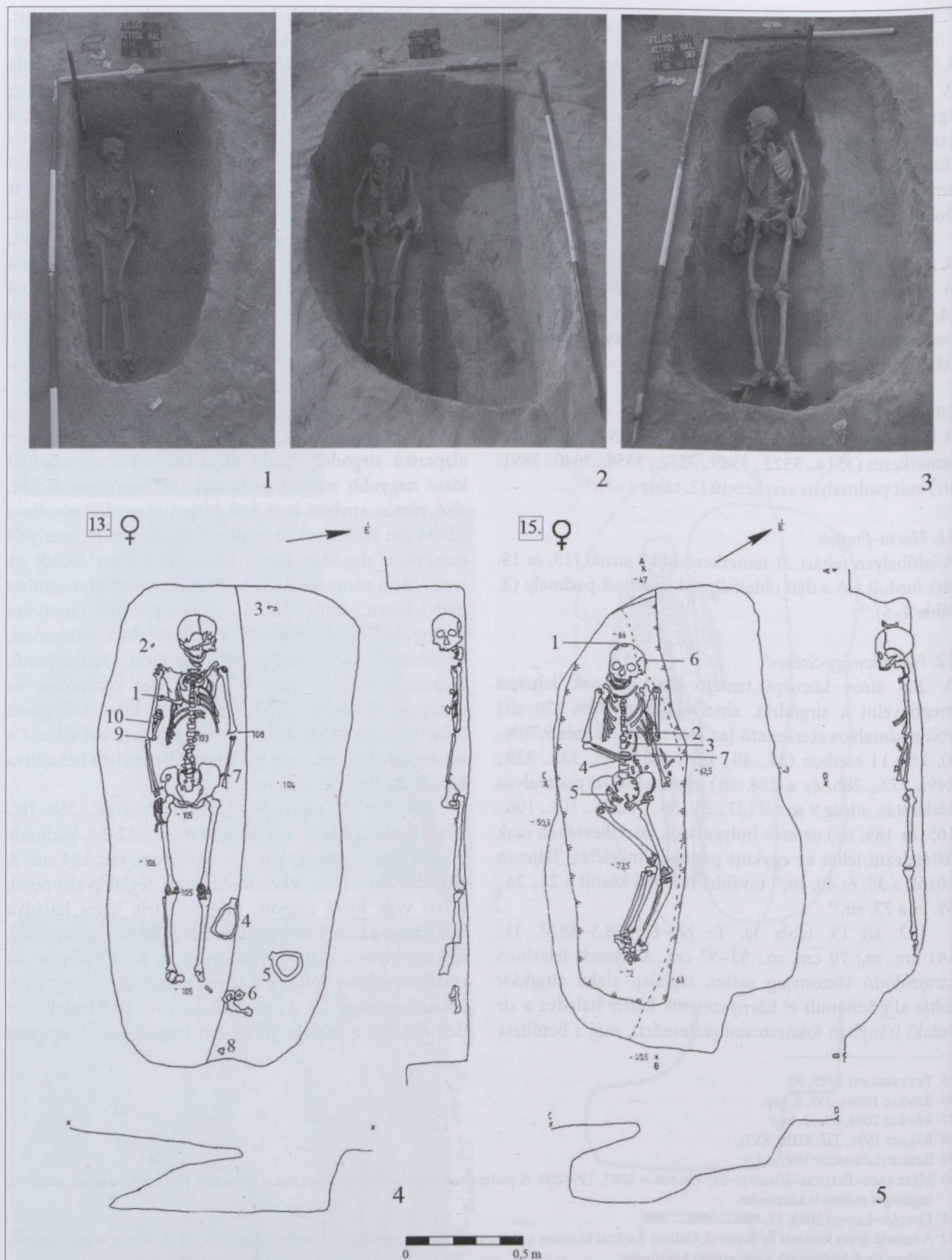
41 KUSTÁR-LANGÓ 2003, 13.

42 A temető teljes közlését az ásatóval, Gallina Zsoltal közösen a Kalocsai Sárköz Korpuszának keretén belül végezzük el. A még közöletlen padmalyos sírok közlésének jogát ezúton köszönöm.

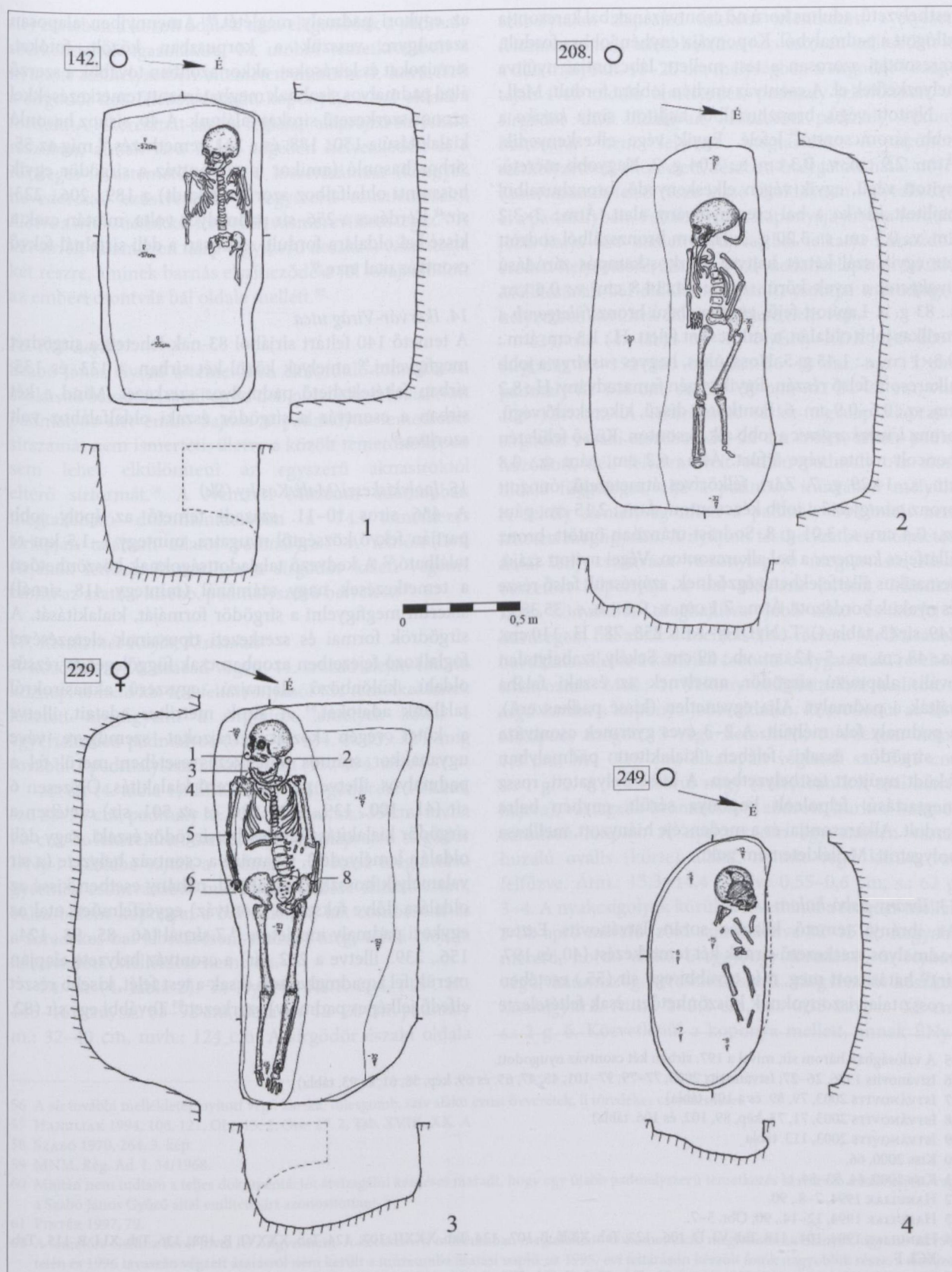
43 GALLINA-HAJDRIK 1998, 141–143., I. tábla; GALLINA 1998, 24. ábra

44 GALLINA-HAJDRIK 1998, 139, 146, 150.





2. tábla 1: Felgyő-Kettőshalmi-dűlő 3514. sír; 2: Felgyő-Kettőshalmi-dűlő 3522. sír; 3: Felgyő-Kettőshalmi-dűlő 3640. sír; 4: Harta-Freifelt 13. sír; 5: Harta-Freifelt 15. sír.



3. tábla Homokméggy-Székes 1: 142. sír; 2: 208. sír; 3: 229. sír; 4: 249. sír



testhelyzetű, adultus korú nő csontvázának bal karcsontja kilógott a padmalyból. Koponyája enyhén jobbra fordult, karcsontjai szorosan a test mellett, lábsontjai nyújtva helyezkedtek el. A csontváz enyhén jobbra fordult. Mell.: 1. Nyitott végű, bronzhuzalból hajlított sima *karika* a jobb járomcsonttól lefelé. Egyik vége elkeskenyedik. Átm.: 2,9 cm, v.: 0,3 cm, s.: 3,04 g. 2. Nagyobb méretű, nyitott végű, egyik végén elkeskenyedő, bronzhuzalból hajlított *karika* a bal csecsnyűlvány alatt. Átm.: 3×3,2 cm, v.: 0,3 cm, s.: 3,20 g. 3. Három bronzszálból sodrott (az egyik szál kétrét hajtvá), hurkos-kampós záródású *nyakperec* a nyak körül. Átm.: 14×14,8 cm, v.: 0,6 cm, s.: 83 g. 4. Lapított fejű, gomba alakú bronz *fülesgomb* a mellkas jobb oldalán, a kulcscsont felett. H.: 1,3 cm, átm.: 0,8×1 cm, s.: 1,43 g. 5. Hosszú, hegyes *vastárgy* a jobb alkarcsont felső részén. Egyik végén famaradvány. H.: 8,2 cm, sz.: 0,5–0,9 cm. 6. Pontkörös díszű, kikerekedő végű, bronz *lemezkarperec* a jobb alkarcsonton. Külső felületén poncolt minta, vége átfúrt. Átm.: 6,2 cm, pánt sz.: 0,8 cm, s.: 14,29 g. 7. Zárt, félköríves átmetszetű, ónozott bronz *pántgyűrű* a jobb kézcsonton. Átm.: 2,15 cm, pánt sz.: 0,4 cm, s.: 3,01 g. 8. Sodrást utánzóan öntött, bronz állatfejes *karperec* a bal alkarcsonton. Végei nyitott szájú, sematikus állatfejekben végződnek, szájrészüket felső része és nyakuk bordázott. Átm.: 7,1 cm, v.: 0,6 cm, s.: 35,38 g. 249. sír (3. tábla 4). T.: NyDNY–KÉK 258–78°. H.: 110 cm, sz.: 48 cm, m.: 5–12 cm, vh.: 69 cm. Sekély, szabálytalan ovális alaprajzú sírgödör, amelynek az északi falába vájták a padmalyt. Alja egyenetlen (kissé padkaszerű), a padmaly felé mélyült. A 2–3 éves gyermek csontváza a sírgödör északi felében kialakított padmalyban feküdt nyújtott testhelyzetben. A kissé bolygatott, rossz megtartású, felpolcolt koponya sérült, enyhén balra fordult. Alkarcsontjai és a medencéje hiányzott, mellkasa bolygatott. Melléklete nem volt.

### 13. Ibrány-Esbó-halom

Az ibrányi temető közlése során Istvánovits Eszter padmalyos szerkezetű sírnak két temetkezést (40. és 197. sír)<sup>45</sup> határozott meg, míg további egy sír (55.) esetében a rossz talajviszonyoknak köszönhetően csak feltételezte

az egykori padmaly meglétét.<sup>46</sup> Amennyiben alaposan szemügyre vesszük a korpuszban közölt fotókat, sírrajzokat és leírásokat, akkor azonban további, a szerző által padmalyos síroknak meghatározott temetkezésekkel azonos szerkezetű sírokat találunk. A 40. sírhoz hasonló kialakítású a 150., 188. és a 241. temetkezés,<sup>47</sup> míg az 55. sírhoz hasonló (amikor is a csontváz a sírgödör egyik hosszanti oldalfalhoz szorítva feküdt) a 189., 206., 223. sír.<sup>48</sup> Kérdéses a 256. sír padmalyos volta, miután csak a kissé bal oldalára fordult, szorosan a déli sírfalnál fekvő csontváz utal erre.<sup>49</sup>

### 14. Ikervár-Virág utca

A temető 140 feltárt sírjából 83-nak lehetett a sírgödörét megfigyelni,<sup>50</sup> amelyek közül két sírban, a 133. és 135. sírban feltételezhető padmalyos szerkezet. Mind a két sírban a csontváz a sírgödör északi oldalfalához volt szorítva.<sup>51</sup>

### 15. Ipolykiskeszi/Malé Kosihy (Sk)

A 436 síros 10–11. századi temető az Ipoly jobb partján fekvő községtől nyugatra, mintegy 1–1,5 km-re található.<sup>52</sup> A kedvező talajadottságoknak köszönhetően a temetkezések nagy számánál (mintegy 418 sírnál) sikerült megfigyelni a sírgödör formáját, kialakítását. A sírgödörök formai és szerkezeti típusainak elemzésével foglalkozó fejezetben azonban csak függőleges és rézsűs oldalú, különböző alaprajzú, egyszerű aknasírokról találunk adatokat.<sup>53</sup> A sírok metrikus adatait, illetve a kötet végén közölt sírrajzokat szemügyre véve ugyanakkor számos temetkezés esetében merül fel a padmalyos, illetve padmalyszerű kialakítás. Összesen 6 sír (41., 100., 139., 161., 194. és az 501. sír) esetében a sírgödör kialakítása (szélesebb sírgödör északi, vagy déli oldalán lemélyedés), valamint a csontváz helyzete (a sír valamelyik hosszanti oldalánál, néhány esetben kissé az oldalára dőlve fekszik a csontváz) egyértelműen utal az egykori padmaly meglétére.<sup>54</sup> 7 sírnál (66., 85., 98., 124., 156., 239., illetve a 252. sír) a csontváz helyzete alapján merült fel a padmalyszerű (csak a test felét, kisebb részét elfedő jelképes padmaly) szerkezet.<sup>55</sup> További egy sír (82.

45 A valóságban három sír, mivel a 197. sírban két csontváz nyugodott.

46 Istvánovits 1996, 26–27; Istvánovits 2003, 77–79, 97–101, 45, 47, 65. és 69. kép, 58, 61. és 93. tábla)

47 ISTVÁNOVITS 2003, 79, 89. és a 108. tábla)

48 ISTVÁNOVITS 2003, 71, 73. kép, 89, 102. és 106. tábla)

49 ISTVÁNOVITS 2003, 113. tábla

50 Kiss 2000, 66.

51 Kiss 2000, 64, 53–54. t.

52 HANULIAK 1994, 7–8., 90.

53 HANULIAK 1994, 12–14., 90, Obr. 5–7.

54 HANULIAK 1994, 104., 118, Tab VI. D, 106., 122, Tab. XXII. B, 107., 124, Tab. XXXII. 107., 124, Tab. XXXVI. B, 108., 126, Tab. XLI. B, 115., Tab. XCI. F

55 HANULIAK 1994, 105., 119–120., 106., 121., Tab. XVI. C, Tab. XII. C, 106., 121–122., Tab. XXI. E, 107., 123., Tab. XXVII. C, 107., 124., Tab. XXXV. C, 109., 128., Tab. XLIX. C, 109., Tab. LI. B



sír) esetében a közölt adatok nem elegendőek a padmaly szerkezetének igazolására. Ez utóbbi temetkezésben a nyújtott testhelyzetben eltemetett maturus I. korú férfi a sírgödör déli felében feküdt, koponyája a bal oldalára fordult. A lekerekített sarkú, téglalap alaprajzú sír északi részében, annak is a keleti végében helyezkedett el a részleges lovastemetkezés és a lószerszámzat (kengyel, hevedercsat, ezüstveretek és egyszerű ezüstlemezek), illetve a nyílcsúcsokkal felszerelt vasmerevítéses tegez.<sup>56</sup> A két sírfélt valamilyen falap (egyszerű deszka?) választotta két részre, aminek barnás elszíneződése jól kirajzolódott az emberi csontváz bal oldala mellett.<sup>57</sup>

#### 16. Kál-Legelő

Szabó János Győző a temetőben előforduló temetkezési szokások bemutatásánál egy a déli oldal falban kialakított padmalyos sírt említ. Sajnos a padmalyos temetkezés sírszámát nem ismerteti, illetve a közölt temetőterképen sem lehet elkülöníteni az egyszerű aknasíroktól eltérő sírformát.<sup>58</sup> A Nemzeti Múzeum adattárában megtalálható dokumentációban a 74. temetkezés sírlapján találtam adatot padmalyra.<sup>59</sup> A felnőtt férfi sírjának leírásánál azonban a sírgödör keleti végénél említi az ásató a kisebb, padmalyszerű beívelést.<sup>60</sup>

#### 17. Kecskemét-Kisfái, Kiscsukás<sup>61</sup>

A közöletlen, 10. század végén–11. század elején induló köznépi temető kb. 135 feltárt sírjából 121 temetkezésnek lehetett megfigyelni a sírgödört, amelyek közül 4 egyértelműen padmalyos (33., 74., 134. és 139 sír), míg további 2 padmalyszerű kialakítású (95., 194. sír).<sup>62</sup>

33. sír (4. tábla 1). ÉÉK–DDNy. Sírgödör h.: 120 cm, sz.: 28–35 cm, padmaly h.: 100–102 cm, sz.: 35 cm, mvh.: 70 cm. A lekerekített sarkú, téglalap alaprajzú sírgödör DNy-i oldalába vájták a padmalyt. A rossz megtartású gyermek csontvázából mindössze a kissé feltámasztott, balra billent koponya, a bal felkar, a két combcsont és a töredékes bal lábszárcsont maradt meg, többi csontja felszívódott. Melléklete nem volt.

74. sír (4. tábla 2). T.: NyÉNy–KDK 298–118°. H.: 145–161 cm, sz.: 63–92 cm, akna m.: 12–20 cm, padmaly m.: 32–40 cm, mvh.: 124 cm. A sírgödör északi oldala

szabálytalan alaprajzú foltként jelentkezett a nyesett felszínen, amely lefelé haladva fokozatosan szélesedett ki a déli irányban. 18–20 cm mélységben a sírgödör közepe táján ívelt oldalú lemélyedés, padmaly jelentkezett. A sírgödör déli oldalában kialakított padmaly vékony boltozatát nem lehetett megtartani. A nyújtott testhelyzetben eltemetett, részben bolygatott fiatal nő(?) csontvázának felső része kissé féloldalasan helyezkedett el a padmalyban. Feltámasztott koponyája jobbra fordult, jobb karja test mellett nyújtva, bal felkarja kimozdult eredeti helyzetéből, alkarja a bal medencelapáton feküdt. Mellkasának bal oldala bolygatott, csontjai másodlagos helyzetben kerültek elő. Melléklete nem volt.

134. sír (4. tábla 3). T.: NyÉNy–KDK 285–105°. Sírgödör h.: 152–163 cm, sz.: 36–40 cm, m.: 15 cm, padmaly h.: 148 cm, sz.: 25–30 cm, m.: 24–26 cm, vh.: 123–124 cm. A lekerekített sarkú téglalap alaprajzú sírgödör északi részében 20–22 cm széles, sekély padka húzódott, déli felében ívelt oldalú padmaly. Az akna oldala függőleges, alja a padmaly irányában mélyült. A sekély sírmélység miatt a padmaly boltozatát nem lehetett megfigyelni. A nyújtott testhelyzetben eltemetett fiatal lány csontváza viszonylag jó megtartású. Kissé összetört koponyája a bal oldalára fordult. Mindkét karja könyökben meghajlítva, jobb alkar és kézfej a hasüregen, bal alkar a mellkas alsó részén. Mellkasának bal oldala, illetve a kézfejek csontjai bolygatottak, részben hiányoztak. Mell.: 1. Vékony ezüsthuzalból hajlított *S végű karika* a koponya jobb oldalán, közvetlenül az alsó állkapocs mögött. S vége deformált, töredezett. Átm.: 1,9 cm, hv.: 0,15 cm, elkalapált végének sz.: 0,45 cm, s.: 1 g. 2. A nyak körül négy (valójában két szál kétrét hajtvva), vastagabb bronzdrótból sodrott, hurkos-kampós záródású *torques*. A nyakperecen egy szintén vastag huzalú ovális (körte) alakú, nyitott végű karika van felfűzve. Átm.: 13,3×14,4 cm, v.: 0,55–0,6 cm, s.: 62 g. 3–4. A nyakcsigolyák körül, közvetlenül a *torques* mellett 3 db apró méretű, zöld színű, illetve 12–15 db nagyobb méretű, hordó alakú *üveggyöngy* töredékei. 5. Nyitott végű, háromszög keresztmetszetű, sárgarézből készített *karikagyűrű*. Átm.: 2×2,2 cm, sz.: 0,35 cm, v.: 0,2 cm, s.: 2 g. 6. Közvetlenül a koponya mellett, annak ÉNy-i

56 A sír további mellékletei: nyitott végű karika, fülesgomb, szív alakú ezüst övveretek, új töredékes csontlemezei.

57 HANULIAK 1994, 106, 121, Obr. 15. 2, Obr. 27. 2, Tab. XVIII–XX. A

58 SZABÓ 1970, 264, 3. kép

59 MNM. Rég. Ad. I. 34/1968.

60 Miután nem tudtam a teljes dokumentációt átvizsgálni kérdéses maradt, hogy egy újabb padmalyszerű temetkezés került elő a lelőhelyen, vagy a Szabó János Győző által említett sírt azonosítottam.

61 PINTÉR 1997, 79.

62 A temetőre Gallina Zsolt hívta fel a figyelmem. A kecskeméti múzeumban megtalálható dokumentáció meglehetősen hiányos, ugyanis az 1995 telén és 1996 tavaszán végzett ásatásról nem került a múzeumba ásatási napló, az 1995. évi feltáráson készült fotók nagyobbik része, a sírrajzok egy kisebbik hányada, valamint a lelőhelyen feltárt objektumokat összegző felszínrajz, illetve temetőterkép. Az előkerült leletanyag beletárolását, valamint a sírok leírását a sírrajzok és a megmaradt fotók alapján a szerző készítette el.

oldalán kézikorongon készült, homokkal és kavicsal soványított, közepesen kiégetett, sárgásbarna színű, fekete foltos *fazék*. Pereme kihajló, vállán és nyakán 3 sorban bekarcolt szabálytalan hullámvonal fut körbe. M.: 13,2 cm, pá.: 13,9 cm, fá.: 8,9 cm, v.: 0,5 cm.

139. sír (4. tábla 4.). T.: NyÉNy-KDK 312–132°. Sírödör h.: 192–200 cm, sz.: 60–65 cm, m.: 25–27 cm, padmaly h.: 160 cm, sz.: 50–55 cm, m.: 39 cm, a sírödör teljes szélessége a sírfenéknél: 76–87 cm, vh.: 152 cm. Az ÉK-i részén csapott, lekerekített sarkú, téglalap alakú folt 25–27 cm mélységben egy 160 × 50–55 cm méretű foltra szűkült össze, amelynek déli része az altalaj alá húzódott. A sír déli oldala padmalyos kialakítású. A háton fekvő, nyújtott testhelyzetű felnőtt férfi jó megtartású csontváza a sírödör déli felében feküdt. Koponyája a jobb oldalára fordult, jobb karja a test mellett nyújtva feküdt, bal alkarcsonjtja hiányzott. Melléklete nem volt.

#### 18. Kecskemét-Törökfői, Gerőmajor<sup>63</sup>

A közöletlen, 1995-ben előkerült 10–11. századi köznépi soros temető feltárt 61 sírjából 8 temetkezés (5., 10., 17., 22., 23., 34., 50., 52. sír) esetében figyeltek meg padmalyos sírszerkezetet.

#### 19. Kiskunfélegyháza-Kántordomb

A Kiskunfélegyházától ÉK-re található lelőhelyen 1975-ben végzett leletmentést H. Tóth Elvira és Biczó Piroska, aminek során 31, 10–11. századi sír került elő.<sup>64</sup> Padmalyos kialakítású temetkezést dokumentáltak le a 25., 26. és 28. sírban.<sup>65</sup>

#### 20. Rakamaz-Strázsadomb

A rangos, máig közöletlen honfoglalás kori temető jelentős részét a területen végzett gépi földmunka pusztította el. A feldúlt sírok helyének azonosítását követően Dienes István és Németh Péter további 9 sírt tárt fel.<sup>66</sup> A lelőhelyről összesen 19 sírről rendelkezünk több-kevesebb adattal, amelyek közül mindössze 3 esetében lehetett megfigyelni a sírödöröt.<sup>67</sup> Az ásatáson készült fotók alapján egy sír (4. sír) esetében merülhet fel

a padmalyos szerkezet. A szokásosnál szélesebb sírödör déli, kissé görbe (ívelt) oldalú részében feküdt a felnőtt férfi csontváza.<sup>68</sup>

#### 21. Rácalmás-Göböljárás<sup>69</sup>

#### 22. Sarlókajsa/Lužianky (Sk)

A Nyitra közelében található község határában feltárt 10. századi temetőrészlet 16 sírjából 3 temetkezésben figyeltek meg padmalyos sírszerkezetet (13., 15. és 16. sír).<sup>70</sup>

#### 23. Sándorfalva-Eperjes

A 10. század második és harmadik harmadára keltezett 105 síros temető sírjai közül 8 esetben fordult elő padmaly (19., 22., 38., 64., 90., 97., 111.),<sup>71</sup> míg további 2 sír esetében csak gyanítható az egykori padmaly megléte (81. és 91. sír).<sup>72</sup>

#### 24. Szakony<sup>73</sup>

7. sír (4. tábla 5). T.: ÉNy-DK, 317–137°. H.: 230 cm, mvh.: kb. 150 cm, sz.: 50 cm, a sírödör alja a padmallyal együtt 70 cm, m.: 100 cm. A kissé lekerekített sarkú, téglalap alakú sírödör keskeny foltja 70 cm mélységben jelentkezett. Ezt követően a sírfolt a déli (jobboldali) oldalfalnál fokozatosan bővült. A kavicsos altalajba beásott padmalyos kialakítású sír padmalyának be nem szakadt mintegy 10 cm vastag, 20 cm széles boltozatát a feltárás során el kellett bontani. A 28–31 éves nő háton fekvő, nyújtott testhelyzetű, bolygatott csontváza a sírödör déli oldalához volt szorítva. A keskeny és alacsony padmalyba így is csak a váz jobb oldala került. A fiatal nő koponyája kissé jobbra billent, alsó állkapcsa, mellkasának csontjai, valamint mindkét alkar- és lábszárcsontjai kimozdultak eredeti helyzetükből. Bár a sírödör felsőbb rétegeiben későbbi beásásra, bolygatásra utaló nyom nem mutatkozott, azonban a csontok és mellékletek szétszórt helyzetéből a korabeli rablás feltételezhető. A lócsontok a sír alsó végében, annak bal oldalán (északi) az emberi váz lábainál feküdtek. A ló

63 H. TÓTH 1997, 79–80.

64 H. TÓTH-BICZÓ 1976, 60; HORVÁTH 1996, 330.

65 MNM RÉG. AD. VIII. 80/1978.

66 FODOR 1996, 110–111.

67 A temetőterkép alapján megállapítható, hogy a munkagépek a temető déli részét teljesen elpusztították, s csak az A-val jelölt, aranyletekben bővelkedő sírra figyeltek fel a munkások. A rangos temetkezés egykoron a temető közepén helyezkedhetett el (FODOR 1996, 110–111.).

68 A fotó alapján ugyanakkor azt a lehetőséget sem zárhatjuk ki, hogy a sírödörként kialakított forma egyszerűen csak a bontó által téglalap alaprajzúra formált mesterséges gödör. A talaj színének kevertsége, illetve a sír egyenetlen oldala és alja is ezt a lehetőséget erősíti meg inkább.

69 B. HORVÁTH-BÓNA 1997, 86–87.

70 RUTTKAY 2006, 165–167, Obr. 88. 2–3, 5

71 Bár az előzetes közleményben a szerző 8 padmalyos temetkezést említ a sírszámok felsorolásánál már csak 7-et szerepeltet.

72 FODOR 1985, 20; FODOR 1996a, 348.

73 DIENES 1972, 3. rajz

koponyája kissé az emberi váz felé dőlt, orrával a nyugati irányba nézett. Részben a koponya alatt és mellett helyezkedtek el a patákkal nyugati irányba mutató, egymással párhuzamosan fekvő lábszárcsontok. Mell.: 1. A koponya és a nyugati sírvég között állatcsont. 2–4. A nyakcsigolyák helyén, valamint a mellkas jobb oldalán, az egyik keresztben fekvő alkarcsont alatt, illetve az alsó csigolyák mellett egy-egy két félből öntött nagyobb fülesgomb (összesen 3 db). 5. A jobb mellkason keresztben fekvő alkarcsont alsó részén kiszélesedő végű karperec. 6. A két combcsont között körte alakú vaskengyel. 7. A sírgödör D/DK-i falánál kiszélesedő végű karperec. 8. Közvetlenül az előbbi melléklet mellett oldalpálcás vaszabla. 9. A lókoponya orr részénél körte alakú vaskengyel. 10. A lókoponya hátsó részénél hevedercsat töredékei. 11–20. A lókoponyán, illetve az alatt, valamint attól kissé ÉNy-ra rozettás lószerszámveretek (8 db). 21. Szintén a lókoponya alatt a nyereg kápáját díszítő ezüstlemez töredékek. 22. A lókoponya alatt csörgő. A sír betöltéséből előkerült további leletek: lószerszámhoz tartozó szíjvég, 8 db rozettás lószerszámveret, 5 db gyöngyszem, 2 db fülesgomb, fülbevaló töredékei, 10 db csizmaeveret.

#### 25. Szászváros/Orăștie-Dealul Pemilor (Ro.)

A várostól ÉK-re található lelőhelyen 10, a 9. század második felére, végére keltezett temetkezést tárt fel Zeno-Karl Pinter és Nikolaus G. O. Boroffka. A sírokból előkerült leletanyag alapján a temetőrészletet a csombordi leletkörhöz (Ciumbrud Gruppe), vagyis a dunai bolgárokhöz kapcsolták.<sup>74</sup> A sírleírás, valamint a meglehetősen szerény kivitelű sírrajz alapján a 10. sír esetében feltételezhetünk padmalyos sírszerkezetet.<sup>75</sup>

#### 26. Szeged-Kiskundorozsma, Hosszúhát

A 13 síros temető három sírjában (650., 700. és 720. sír) fordult elő padmalyos sírszerkezet (4. tábla 6). Az erősen kopott dombtetőn, a homokkal kevert agyagos altalajban egy kisgyermek sírján kívül az összes temetkezés sírgödkrét sikerült megfigyelni.

#### 27. Szeged-Kiskundorozsma, Rózsálapos

A 11. században induló soros temető 16. számú sírja volt padmalyos szerkezetű. Sírgödrének keskeny foltja 47 cm mélységben jelentkezett, amelynek bal oldala a bolygatatlan szűzföld alá nyúlt be.<sup>76</sup>

#### 28. Szeged-Kiskundorozsma, Subasa

A néhány sírból álló temető egy temetkezése, a 143. sír volt padmalyos kialakítású<sup>77</sup>

#### 29. Szegvár-Oromdülő

A teljesen feltárt 10–11. századi temető 372 temetkezése került elő.<sup>78</sup> A sírgödörök kialakítását 155 sír esetében sikerült megfigyelni és dokumentálni, amelyek közül 3 temetkezés egyértelműen padmalyos (318., 458. és 597. sír). További 4 sír esetében a padmalyszerű kialakítás kérdéses (316., 369., 484., 507. sír).<sup>79</sup>

#### 30. Szegvár-Szőlőkalja

A 62 síros 10. századi köznépi temető 22. sírja padmalyos szerkezetű (5. tábla 1).<sup>80</sup>

#### 31. Szentcsanak-Berekhat

A Szentcsanak határában található Berekhaton, a „Tetemhalom” vagy „Testhalom” nevezetű helyen 1986-ban végzett hitelesítő ásatás során 7 temetkezés és egy magányos koponya került elő.<sup>81</sup> Bár a közlésben nem szerepel padmalyos sír, a közölt sírrajz és a leírás alapján a 4. számú temetkezés esetében a sírgödör kialakítása és a csontváz helyzete alapján felmerülhet a padmalyos sírszerkezet.<sup>82</sup>

#### 32. Szentkirály-Templom dűlő, Református templom<sup>83</sup>

Az 1901-ben felépített Református templom a mai község belterületétől keletre található, a középkori Szentkirály falu templomának helyén. A templom körüli temető, illetve a körülötte fekvő késő középkori falu feltárását 1969 és 1990 között Pálóczi Horváth András végezte el. A feltárt temetkezések döntő többsége a 14–17. századi településen élő népességhez köthető, de a régeltani

<sup>74</sup> PINTER-BOROFFKA 1999, 315, 321, Abb. 7.

<sup>75</sup> A szászvárosi lelőhelyen megfigyelt sírgödörhöz hasonló kialakítású temetkezések kerületek elő Sultana 72., 127. és 135. sírjában (PINTER-BOROFFKA 1999, 321.).

<sup>76</sup> A lelőhelyen előkerült padmalyos sírra Kürti Béla hívta fel a figyelmet, amit ezúton is szeretnék megköszönni.

<sup>77</sup> A sírra vonatkozó adatokat Türk Attilának köszönöm.

<sup>78</sup> A homokkitermelés következtében a leletmentést megelőzően, illetve az 1960-as években folytatott földmunkák miatt azonban több sír elpusztult. BENDE-LŐRINCZY 1997, 201.

<sup>79</sup> BENDE-LŐRINCZY 1997, 225., 11. kép 5, 7, 21. kép 13, 30. kép 6–7.

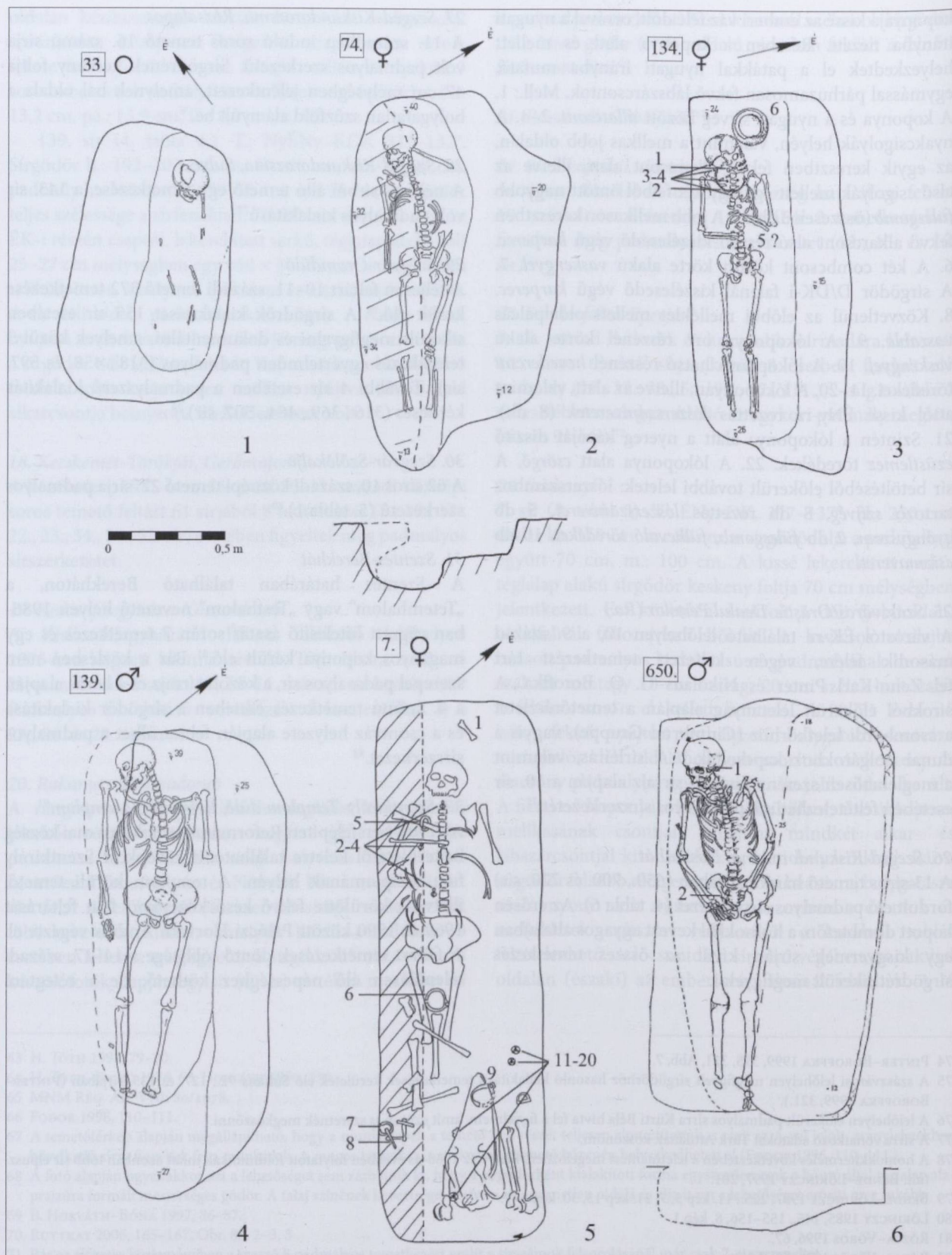
<sup>80</sup> LŐRINCZY 1985, 145., 155–156, 8. kép 1

<sup>81</sup> RÓZSA-VÖRÖS 1996, 67.

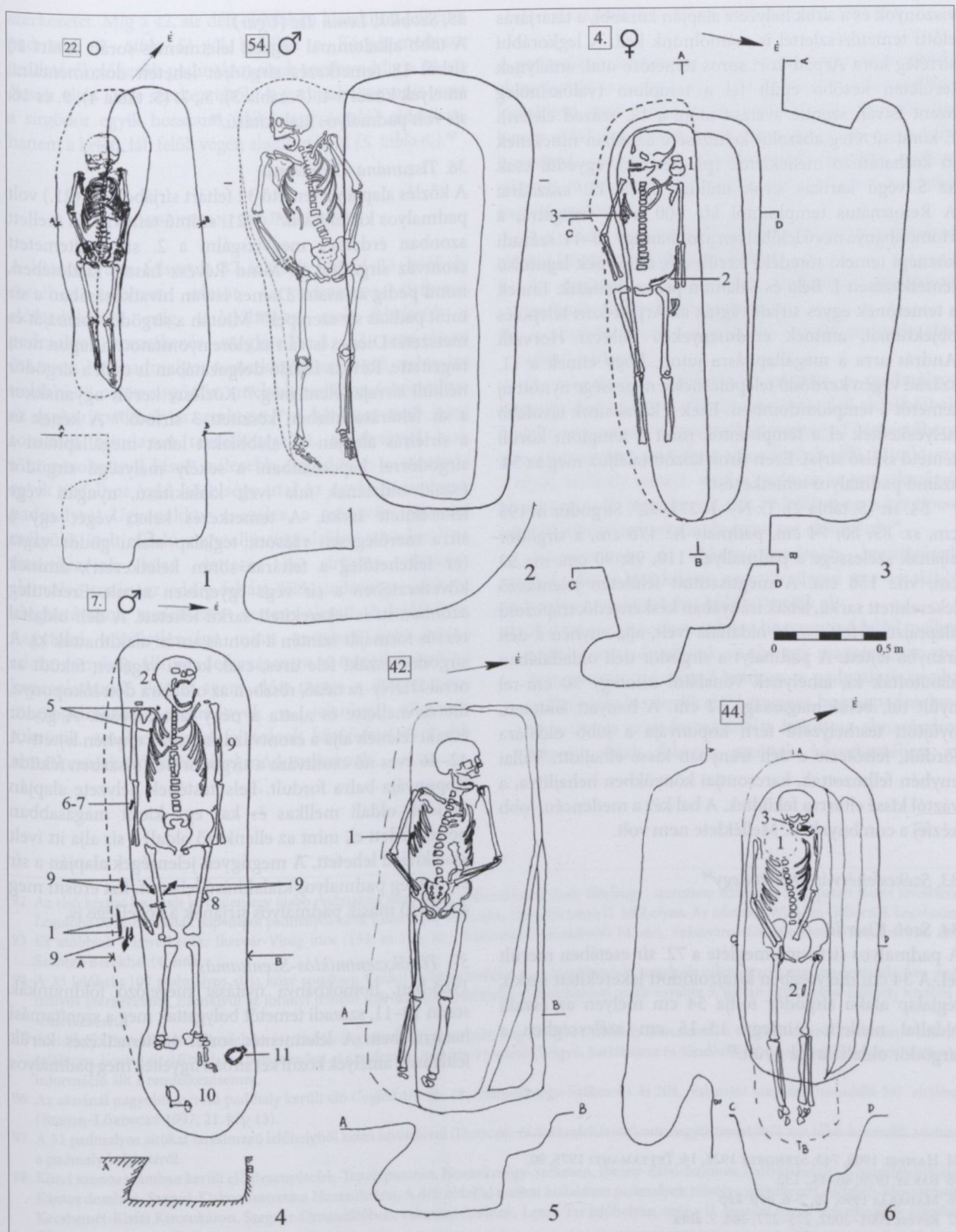
<sup>82</sup> RÓZSA-VÖRÖS 1996, 68, 8. kép.

<sup>83</sup> A lelőhelyen feltárt padmalyos temetkezésre Pálóczi Horváth András hívta fel a figyelmet. Ezúton is szeretném megköszönni, hogy a temetkezéssel kapcsolatos adatokat a rendelkezésemre bocsátotta.





4. tábla Kecskemét-Kisfái, Kiscukás 1: 33. sír; 2: 74. sír; 3: 134. sír; 4: 139. sír; 5: Szakony 7. sír; 6: Szeged-Kiskundorozsma Hosszúházát 650. sír.



5. tábla 1: Szegvár-Szölőkalja 22. sír (LŐRINCZY 1985, 8. kép 1); 2: Szentkirály-Templom dűlő, Református templom 54. sír; 3: Szolnok, Lenin Tsz (Ugar) 4. sír (MADARAS 1996, 2. kép); Szolnok, Lenin Tsz (Ugar) 7. sír (MADARAS 1996, 5. kép); 5: Törökszentmiklós-Szenttamás 42. sír; 6: Törökszentmiklós-Szenttamás 44. sír.



viszonyok és a sírok helyzete alapján korábbi, a tatárjárás előtti temetőrészlettel is számolnunk kell. A legkorábbi sírréteg kora Árpád-kori soros temetőre utal, amelynek területén később épült fel a templom (valószínűleg Szent István szentté avatása után, a 12. század elején). E korai sírréteg abszolút keltezésére azonban nincsenek jó korhatározó mellékletek (pl. pénzek), egyedül csak az S végű karikás sírok utalnak a 11–12. századra. A Református templomtól kb. 400 m-re nyugatra, a Homokbánya nevű lelőhelyen azonban egy 10–11. századi köznépi temető töredéke került elő, amelynek legutolsó temetkezéseit I. Béla és Salamon pénzei kelteznek. Ennek a temetőnek egyes sírjait vágták az Árpád-kori település objektumai, aminek eredményeként Pálóczi Horváth András arra a megállapításra jutott, hogy ennek a 11. század végén kezdődő településnek a népessége nyitott új temetőt a templomdombon. Ezek a korai sírok távolabb helyezkedtek el a templomtól, mint a templom körüli temető szélső sírjai. Ezen sírok között találjuk meg az 54. számú padmalyos temetkezést.

54. sír (5. tábla 2). T.: Ny–K 272–92°. Sírögör h: 195 cm, sz: 85; 80; 74 cm, padmaly h.: 176 cm, a sírögör aljának szélessége a padmallyal: 110; 98; 90 cm, m.: 93 cm, vh.: 156 cm. A megtisztított felületen jelentkező lekerekített sarkú, lábak irányában keskenyedő, trapezoid alaprajzú sírfolt északi oldalfala ívelt, alja enyhén a déli irányba lejtett. A padmalyt a sírögör déli oldalfalában alakították ki, amelynek vonalától mintegy 50 cm-rel nyúlt túl, belső magassága 32 cm. A hanyatt fektetett, nyújtott testhelyzetű férfi koponyája a jobb oldalára fordult, felsőteste a déli irányban kissé elhajlott. Vállai enyhén felhúzóttak, karcsontjai könyökben behajlítva, a váztól kissé eltartva feküdtek. A bal kéz a medencén, jobb kézfej a combnyakon. Melléklete nem volt.

### 33. Székesfehérvár-Demkőhegy<sup>84</sup>

#### 34. Szob-Kiserdő

A padmalyos sírforma megléte a 72. sír esetében merült fel. A 34 cm mélységben kirajzolódott lekerekített sarkú, téglalap alakú sírögör föltja 54 cm mélyen az északi oldalfal mellett, mintegy 13–15 cm szélességben a sírögör oldalfala alá nyúlt.<sup>85</sup>

#### 35. Szolnok, Lenin Tsz (Ugar)

A több alkalommal végzett leletmentés során feltárt 28 sírból 18 temetkezés sírögdrét lehetett dokumentálni, amelyek közül a 4. (5. tábla 3), 5., 7. (5. tábla 4), 9. és 16. sír volt padmalyos kialakítású.<sup>86</sup>

#### 36. Tiszanána-Cseh tanya

A közlés alapján a temető 32 feltárt sírjából egy (21.) volt padmalyos kialakítású.<sup>87</sup> A 21. számú temetkezés mellett azonban érdemes megvizsgálni a 2. sírba eltemetett csontváz sírögdrét is. Mind Révész László közlésében, mind pedig az ásató, Dienes István hivatkozásában a sír mint padkás sír szerepel.<sup>88</sup> Miután a sírögör formáját és metszetét Dienes István az előre nyomtatott sírlapon nem rögzítette, Révész László dolgozatában is csak a sírögör nélküli sírrajz jelent meg.<sup>89</sup> Közlésre került ugyanakkor a sír feltárása közben készített 3 sírfotó.<sup>90</sup> A képek és a sírleírás alapján az alábbiakat lehet megállapítani a sírögörrel kapcsolatban: a sekély mélységű sírögör északi oldalának fala ívelt kialakítású, nyugati vége lekerekített sarkú. A temetkezés keleti végét egy a sírra merőlegesen ráasott, téglalap alakú gödör vágta (ez feltehetőleg a feltárás során keletkezett), aminek következtében a sír vége egyenesen zárult. Eredetileg azonban itt is lekerekített sarkú lehetett. A déli oldalfal rézsús formáját szintén a bontás során alakíthatták ki. A sírögör északi fele üres, csak keleti végében feküdt az orral DDNy-ra néző, részben az oldalára dőlt lókoponya, illetve mellette és alatta a négy lábszárcsont. A gödör északi felének alja a csontváz irányában enyhén lejtett. A 42–46 éves nő csontváza a sírögör déli részében feküdt. Koponyája balra fordult. Felsőtestének helyzete alapján (a jobb oldali mellkas és kar egy kicsit magasabban helyezkedett el, mint az ellenkező oldal) a sír alja itt ívelt kialakítású lehetett. A megfigyelt jelenségek alapján a sír eredetileg padmalyos kialakítású lehetett. Ezt erősíti meg a temető másik padmalyos sírjának a közelsége is.

#### 37. Törökszentmiklós-Szenttamás<sup>91</sup>

1983-ban, homokbánya nyitását megelőző földmunkák során 10–11. századi temetőt bolygattak meg a szenttamási határterületen. A leletmentés során 46 temetkezés került feltárásra, amelyek közül két sírban figyeltek meg padmalyos

84 HAMPEL 1900, 743; SZENDREY 1928, 14; TETTAMANTI 1975, 90.

85 BAKAY 1978, 40–44., 132.

86 MADARAS 1996, 70, 2–6. és 9. kép

87 Révész 2001–2002, 275–277, 284, 7. ábra

88 Révész 2001–2002, 284; DIENES 1965, 22. j.

89 Révész 2001–2002, 8. j., 6. ábra 1.

90 Révész 2001–2002, 5. ábra 1–3

91 A temetőben feltárt padmalyos temetkezésekre Petkes Zsolt hívta fel figyelmemet, amit ezúton is szeretnék megköszönni.



szerkezetet. Míg a 42. sír déli oldalában kialakított jelképes padmaly (5. tábla 5) jól beleillik a Kárpát-medence területéről előkerült padmalyos sírok sorába addig a 44. sír élesen eltér azok szerkezetétől. A padmalyt ugyanis nem a sírgödör egyik hosszanti (déli, vagy északi) oldalában, hanem a keleti, láb felőli végén alakították ki (5. tábla 6.).<sup>92</sup>

#### MÓDSZERTANI MEGJEGYZÉSEK

A kataszterben felsorolt 37 lelőhely közül 33 lelőhely esetében találtam adatot a padmalyos sírforma előfordulására, míg 4 lelőhelyen csak felmerült a padmalyos temetkezés megléte.<sup>93</sup> A 33 temetőben összesen 109 padmalyos temetkezés került elő, valamint további 38 olyan sírgödör, amelyek esetében felmerülhet az egykori padmalyos szerkezet.<sup>94</sup> A kérdéses sírok közé soroltam mindazon temetkezéseket, amelyeknél csak a megszokottnál kissé szélesebb sírgödör és a csontváz egyik sírfalhoz való közelsége utal az egykori esetleges padmalyra. Ugyanakkor a széles, a csontváz irányába mélyülő, ívelt oldalú vagy aljú sírgödröket a padmalyos temetkezések közé vettem. A sírtípus részletes elemzése során az eddig feltárt 108, padmalyos sírként meghatározott temetkezést vettem alapul. A lelőhelyek nagyfokú közöletlensége miatt azonban igen eltérő adatmennyiség állt rendelkezésemre a temetkezésekkel kapcsolatban.<sup>95</sup> Ezeket szem előtt tartva a dolgozatban megfogalmazott eredmények a jelenlegi állapotot tükrözik, amelyek a régi feltárások közlésével és újabb temetkezések előkerülésével módosulhatnak.

#### A PADMALYOS SÍROK SZERKEZETE, TÍPUSAI

A padmalyos sírforma egy függőleges, vagy rézsűs oldalú aknarészből és a sírgödör egyik hosszanti oldala mellett kialakított, ívelt oldalú és aljú padmalyból áll. A sírfalba bevált oldalüreg hossza általában megegyezik a sírgödör hosszával, vagy kicsit kisebb annál. Egy-két esetben sikerült megfigyelni a sírgödör akna részénél nagyobb méretű padmalyt.<sup>96</sup>

A sírgödör és a padmaly helyzete alapján a padmalyos sírokat két típusra különíthetjük el:

- I. A megasott sírgödör déli oldalában kialakított padmaly (jobb oldali padmaly).
- II. A sírgödör északi oldalfalába bevált padmaly (bal oldali padmaly).

A megvizsgált lelőhelyek<sup>97</sup> alapján a padmalyos temetkezések két típusa közül a sírgödör déli oldalfalában kialakított padmaly a gyakoribb (mintegy 17 temetőben/temetőrészletben csak ilyen típus fordult elő). Mindössze 3 olyan lelőhely ismert, ahol a padmalyos temetkezések közül csak a II. típus került elő. 11 lelőhelyen a két típus, bár különböző arányban, de egyaránt előfordult.<sup>98</sup>

Amennyiben az oldalüreg/padmaly bevájásának módját, illetve kialakítását vesszük alapul úgy az alábbi padmalyos szerkezeteket különíthetjük el:

1. A sírgödör aknarészének és a hosszanti oldalfal mellett kialakított padmalynak az alja egy magasságban van (vízszintes), vagy kissé lejtősen, a padmaly irányába mélyülve helyezkedik el.<sup>99</sup> Lényeges, hogy a padmalyos temetkezés ezen formájánál a halott az aknarészhez képest oldalt fekszik, aminek következtében az

92 Az első kézirat lezárását követően egy újabb padmalyos temetkezés előkerüléséről (Solt-Tételhegy) szereztem tudomást Szentpéteri József jóvoltából. Legutóbb 2011-ben láttak napvilágot padmalyos sírok Kecskemét-Mercedes, Horváth tanya II. lelőhelyen. Az adatokat Wilhelm Gábornak köszönöm.

93 Ez utóbbiak a következők: Ikervár-Virág utca (133. és 135. sír), Rakamaz-Strázsadomb (4. sír), Szászváros Orăștie-Dealul Pemilor (10. sír), Szentes-Berekhat (4. sír).

94 A 33 lelőhely 109 padmalyos sírja közé soroltam Csekej és Ipolykiskeszi 6-6 temetkezését, amelyek véleményem szerint egyértelműen padmalyos szerkezetűek. Ezenkívül az ibrányi temető már meglévő padmalyos temetkezései mellé további 3, illetve a tiszánánai lelőhely további 1 temetkezését.

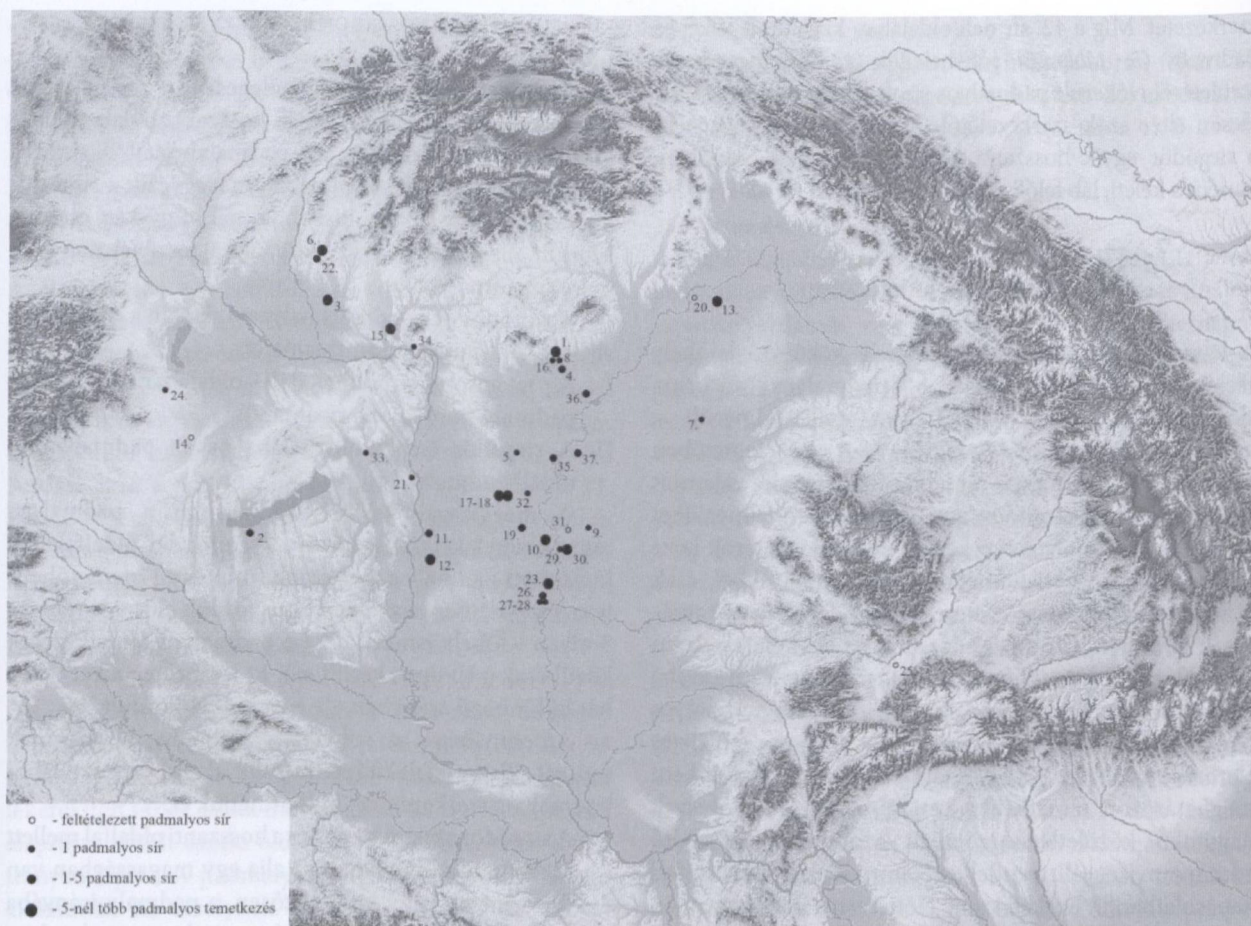
95 2 lelőhely (Derecske és Székesfehérvár) 2 sírjáról gyakorlatilag semmit, míg további 1 lelőhely (Rácalmás) 1 temetkezéséről csak annyit sikerült találnom, hogy a sír déli oldalán helyezkedett el a padmaly. További 3 temető (Felgyő, Sarlókaajsa és Sándorfalva) 18 sírjáról meglehetősen kevés információ állt a rendelkezésemre.

96 Az aknánál nagyobb méretű padmaly került elő Cegléd 4/7. lh. 18., Homokmégy-Székes 40. és 208., valamint Szegvár-Oromdülő 597. sírjában (BENDE-LÖRINCZY 1997, 21. kép 13).

97 A 33 padmalyos sírokat tartalmazó lelőhelyből kettő kivételével (Derecske és Székesfehérvár) mindegyik temetőből van több-kevesebb adatunk a padmaly helyzetéről.

98 Közel azonos számban került elő Besenyőtelek-Tepélypusztán, Homokmégy-Székesen, Ibrány-Esbó-halmon, Ipolykiskeszin, Kiskunfélegyháza-Kántor dombon, Szeged-Kiskundorozsma Hosszúhátan. A déli oldalfal mellett kialakított padmalyok túlsúlya jelentkezett Aldebrő-Mocsároson, Kecskemét-Kisfái Kiscsukáson, Szegvár-Oromdülőben, valamint Szolnok, Lenin Tsz lelőhelyen, míg a II. típusba sorolt temetkezések számbeli fölénye mutatkozott Csekejen.

99 A teljesség igénye nélkül pl. Harta-Freifelt 13., Homokmégy-Székes 40., 142., 208., 222., 229., 249, 286., 288., Ibrány-Esbó-halom 197 a-b. (ISTVÁNOVITS 2003, 65. kép 3, 69. kép, 93. t.), Kecskemét-Kisfái 33., Szeged-Kiskundorozsma Hosszúhát 650., Szeged-Kiskundorozsma Rózsálapos 16., Szentkirály-Templom dűlő 54. sír, Tiszánána-Cseh tanya 21. sír (RÉVÉSZ 2001-2002, 7. ábra).



6. kép A padmalyos temetkezések elterjedése a Kárpát-medencében

eltemetett a sírgödör széléről nézve gyakorlatilag nem látszik. Ezenél a síroknál az aknarészt függőlegesen feltámasztott fával (deszkalappal), esetleg bőrrrel választhatták el az elhunytat rejtő padmalytól.<sup>100</sup> A padmaly és az aknarész ilyen függőleges helyzetű, deszkalappal történt elválasztására utalhat a Homokmégy-székesi temető 40. sírja, ahol a padmaly nyílásánál laza, fekete színű tözeges-szerves betöltést lehetett megfigyelni.

2. A sírgödör kiásását követően, gyakran az aknarész közepétől kezdődően az oldalsó irány mellett vertikálisan is kimélyítették a padmalyt. Ennek eredményeként a padmallyal szemközti oldalon a sírgödör akna része padkás kialakításúvá válik.<sup>101</sup> Az

előbbi szerkezettől eltérően, mivel a padmaly már az aknarészben elkezdődik, nem marad teljesen rejtve az eltemetett. A padmaly és az akna találkozásánál a sírgödör akna részének aljára vízszintesen lefektetett, vagy a sírfalban megtámasztott, ferdén elhelyezett deszkalappal lehetett lezárni.

3. Szerkezete szempontjából jelképes padmallynak nevezhetjük, miután a klasszikus, teljes vázat eltakaró padmaly helyett csak jelzés értékű, a hosszanti oldalfal mellett kialakított 10–15 cm széles vájat húzódik a sírban. Az ilyen síroknál gyakori, hogy csak a váz egy kisebb részét fedi a padmaly, tehát a sírforma kialakításánál már nem az elrejtés volt az elsődleges cél, hanem a rítus.<sup>102</sup>

100 A sírgödör akna részének elválasztása a padmalytól kőfállal is történhetett, mint ahogy azt a 13. századra keltezett csengelei kun harcos sírja is bizonyítja (vö.: HORVÁTH 2001, 89–107., LÖRINCZY–STRAUB 2006, 54. j.). A kővel, vagy kőfállal történő elválasztásra azonban a Kárpát-medence területéről előkerült 10–11. századi padmalyos temetkezések közül nem ismerek példát.

101 Padkás-padmalyos szerkezetű temetkezések kerültek elő pl. Aldebrő-Mocsáros 24., 30. (RÉVÉSZ 2008, 10. kép, 15–16. kép), Bánkeszi 1., 6., 17., 18., 20., 21., 25. (Točík 1968, Abb. 3. 1, 3, 6, Abb. 4. 1–2, 5, Abb. 5. 2), Cegléd 4/7. lh. 18., Eperjes-Takács-tábla 5. (BÁLINT 1991, Taf. XVIa), Homokmégy-Székes 273., Kecskemét-Kisfái 74., 134., 139., Tiszanána-Cseh tanya 2. sírjában (RÉVÉSZ 2001–2002, 5. ábra 1–2) stb.

102 Jelzés értékű, ún. jelképes padmaly került elő Aldebrő-Mocsáros 2., 9., 25., 29. (RÉVÉSZ 2008, 13. és 16. kép), Besenyőtelek-Tepélypuszta 3., 14. (RÉVÉSZ 2008, 35. kép), Csekej 220. (REJHOLCOVÁ 1995, Tab. VI. 4), Homokmégy-Székes 35. és 168., Ibrány-Esbó-halom 40., 150., 188., 241. (ISTVÁNOVITS 2003, 58., 79., 89. és 108. t.), Kál-Legelő, Sándorfalva-Eperjes 19., 22., 38., 64., 90., 97., 111. (FODOR 1985, 20.), Szakony 7., Szob-Kiserdő 72. (BAKAY 1978, 28. kép), Szolnok Lenin Tsz 7., 9. és 16. sírjában (MADARAS 1996, 5. kép, 6. kép 1, 9. kép 1), Törökszentmiklós-Szenttamás 42. sír.

A padmaly kialakítását és szerkezetét tekintve kivételt jelent a Törökszentmiklóson feltárt 44. számú sír. A lekerekített sarkú, téglalap alakú sírgödör É-i része padkás szerkezetű, alja a K-i irányban lejtett. A sírban nyugvó csontváz lábszárainak fele, valamint a lábfejek az akna végében, tehát a sírgödör rövidebbik oldalán kialakított fülkében helyezkedett el. A Kárpát-medence területéről ez idáig nem ismerünk hasonló temetkezést a 10–11. századra vonatkozóan.

#### NÉHÁNY MEGJEGYZÉS A 10–11. SZÁZADI PADMALYOS SÍROK KIALAKÍTÁSÁHOZ

A honfoglalás és kora Árpád-kori temetőkben előforduló, az egyszerű aknasírokhoz képest viszonylag kis sírszámban feltárt padmalyos temetkezések a talajadottságokkal is összefüggésben állnak. Azokon a lelőhelyeken, ahol vastagabban megmaradt a humuszréteg, illetve a sírokat agyagos, kötöttebb talajba ásták jobban megmaradtak a padmalyos temetkezések, mint egy vékony humusztartalmú, lazább szerkezetű, homokos talajban. A főként síkvidéki területeken, a környezetből kiemelkedő, vízmentes dombokra és domboldalakra temetkező 10–11. századi magyarság temetőinek egykori felszíne a természetes erózió és a mezőgazdasági művelés következtében igen erőteljesen lekopott. Ennek eredményeként sok temetőben nemhogy a sír szerkezetét, illetve típusát, de magát a sírgödört sem lehet megfigyelni. A sírgödör kialakításának megfigyelését továbbá az is nehezítheti, hogy egy teljesen homok komponensű lelőhelyen gyakran ugyanolyan homok került a sír betöltésébe, mint amilyen a környezete. Az ilyen esetekben a jelenségeket (pl. a padmalyt) jóval nehezebb, vagy nem lehet megfigyelni. Általánosságban tehát elmondhatjuk, hogy elsősorban a 10., de még a 11. századi temetőkben/temetőrészletekben is előforduló padmalyos temetkezés szokása jóval elterjedtebb lehetett, mint azt a dokumentált sírok tanúsítják.

#### A SÍRBA HELYEZÉS MÓDJÁ ÉS A CSONTVÁZAK HELYZETE

Az egyszerű aknasírokba temetettekhez hasonlóan a padmalyos temetkezések többségében is nyújtott testhelyzetben, hanyatt fektetve helyezték a sírba az elhunytat.<sup>103</sup> A padmalynak az aknarésznél kisebb mérete miatt, valamint aljának és oldalának ívelt kialakítása végett azonban gyakran megfigyelhető, hogy a csontváz nem vízszintesen, hanem kissé az egyik oldalára billenve fekszik.<sup>104</sup> Miután temetéskor az elhunytat az aknasírnál jóval szűkebb oldalüregbe helyezték, a padmalyos temetkezések esetében feltételezhetjük, hogy a halottat halotti lepelbe, vagy gyékénybe csavarva temették el. Erre utal, hogy a padmalyos sírokból előkerült csontvázak vállai felhúzottak, karjaik szorosan a test mellett, vagy a medencére hajlítva feküdtek. Néhány esetben a lábak kissé felhúzva a jobb, vagy a bal oldalukra dőlve helyezkedtek el.<sup>105</sup> A 10–11. századi padmalyos temetkezésekben a koporsó használata viszonylag ritkának számít. Eddig mindössze 3 lelőhelyen fordult elő olyan padmalyos sír, ahol az elhunytat koporsóba temették.<sup>106</sup> Ezek közös jellemzője, az Ibrány-Esbóhalom 197a–b. sírjának kivételével, hogy a padmaly csak jelzés értékű. Sándorfalva–Eperjes 64. sírjában, a csontváz medencéjének jobb oldala közelében az ásatók egy tenyérnyi fanyomot figyeltek meg. Fodor István véleménye szerint a famaradvány esetleg a sír aljára fektetett deszkalapra utal, amire ráfektették az elhunytat.<sup>107</sup>

#### AZ ELTEMETETTEK NEM ÉS ÉLETKOR SZERINTI MEGOSZLÁSA

A padmalyos sírokba temetettek nemének és életkorának pontos meghatározását és az abból levonható következtetéseket nagymértékben nehezíti a 10–11. századi padmalyos temetkezések döntő többségének közöletlensége. A 109 sír közül mindössze 85 esetben rendelkezünk több-kevesebb adattal az eltemetettek

103 Két esetben fordult elő a szokásostól eltérő, vagy rendellenes temetkezés. Aldebrő-Mocsáros 25. sírjában eltemetett felnőtt nőt a jobb oldalára zsuporítva helyezték el (Révész 2008, 16. kép), míg Bánkeszi 21. sírjának csontvázát a jobb oldalára fektették (Točík 1968, Abb. 4. 5).

104 A sírtípus kialakításának megfelelően (déli, vagy északi padmaly) általában az aknarész irányába fordul az eltemetett.

105 Bánkeszi 6. sír (Točík 1968, Abb. 3. 3), Harta-Freifelt 15. sír; Ibrány-Esbóhalom 55. sír (Istvánovits 2003, 61. t.).

106 Ibrány-Esbóhalom 40., 150., 188., 197. és 241. sír (Istvánovits 2003, 104. j.), Szob-Kiserdő 72. sír (Bakay 1978, 40–44.), Szolnok Lenin Tsz. 7. sír (Madaras 1996, 67.).

107 Fodor 1985, 23.



némére, illetve életkorára. A rendelkezésekre álló adatok alapján, annyi azonban bizonyos, hogy a megvizsgált padmalyos sírok közel felében (40 sírban), főként 20–50 év körüli nőket temettek el.<sup>108</sup> A temetkezési típus között a gyermeksírok sem ritkák. Mintegy 12 lelőhelyen összesen 23 padmalyos sírban fordult elő kisgyermek, amelyek közül 4 esetben kislányra, míg két esetben fiúra van adatunk.<sup>109</sup> Számarányukat tekintve a férfisírok fordulnak elő a legkisebb számban (21 temetkezés). A padmalyos sírokba főként 45–60 év körüli férfiakat temettek.<sup>110</sup>

A padmalyos sírok többségében egy egyén csontvázát helyezték a sírba. Ez alól csak Ibrány-Esbó-halom 197., Homokmégy-Székes 40., valamint Kiskunfélegyháza-Kántordomb 28. és Tiszanána-Cseh tanya 2. sírja kivétel. Előbbi esetben két fiatal lány nyugodott a sír padmaly részében, míg az utóbbi 3 lelőhely sírjaiban közvetlenül a szülés előtt, vagy a szülés során elhunyt nő és csecsemő sírja került elő.

#### A PADMALYOS TEMETKEZÉSEKBEN ELŐFORDULÓ VISELETI TÁRGYAK ÉS MELLÉKLETEK

A leletanyag elemzésénél a 109 padmalyos sírból 101 temetkezést tudtam megvizsgálni. Ezek többsége, mintegy 68 sír (a temetkezések 67,32%-a) tartalmazott valamilyen viseleti tárgyat, illetve sírba helyezett

mellékletet és mindössze 33 temetkezés volt melléklet nélküli. Ez utóbbiak közül azonban 12 kisgyermek sírja, míg egy temetkezés rablott volt.

A leggyakoribb ékszertípus az egyszerű nyitott végű karika (19 sírban), amely egyaránt előfordult női, férfi és gyermek temetkezésekben.<sup>111</sup> Anyagukat tekintve az ezüst, bronz és sárgaréz példányok mellett a balatonújlaki temető 23. sírjában megtalálható az aranyból készített példány is. Pödrött végű 2 sírban, míg S végű karika 14 temetkezésből került elő.<sup>112</sup>

A fej és a nyak ékszerei között megtaláljuk a fülbevalókat,<sup>113</sup> torqueseket, gyöngyöket, csüngőket és ongonokat.<sup>114</sup> Hajfonatkorong egy temetkezésben, az ibrányi temető 197a. jelzésű sírjában fordult elő, aminek másik érdekessége egy ólomkereszt. A padmalyos sírokba temetettek ékszerei közül a gyakoribbak közé sorolhatóak a különböző típusú karperecek.<sup>115</sup>

A felsőruházatot díszítő ruhaveret szintén több temetkezésben,<sup>116</sup> míg lábbeliveret mindössze két sírban látott napvilágot.<sup>117</sup> A férfiak viseletéhez tartozó díszes, fémveretekkel felszerelt teljes övkészlet eddig még nem került elő padmalyos temetkezésekből. Mindössze a szolnoki lelőhely 7. sírjában fordult elő 2 db ezüstveret, vascsat és egy rosszezüst szíjvég. A díszítetlen bőrvet záró vascsat 3 lelőhelyről ismert.<sup>118</sup>

A használati eszközök közül leggyakrabban a vaskés fordult elő, amit az esetek többségében férfiak mellett találunk. Az eddig feltárt padmalyos temetkezésekben

108 A 15–22 éves (pl. Aldebrő-Mocsáros 2. és 24. sír, Homokmégy-Székes 222. sír, Ibrány-Esbó-halom 197/a-b. sír, valamint Szob-Kiserdő 72. sír) fiatal lányok mellett nagy számban fordult elő adults és maturus korú női temetkezés (pl. Aldebrő-Mocsáros 25. sír, Csekej 566. sír, Dormánd-Hanyipusztá 2. sír, Eperjes-Takács tábla 4. sír, Homokmégy-Székes 40., 168., 229. sír, Ibrány-Esbó-halom 40., 188. sír, Szakony 7. sír, Szegvár-Oromdűlő 597. sír, Tiszanána-Cseh tanya 2. sír), de néhány esetben 60 évnél idősebb nőket is (Aldebrő-Mocsáros 29. sír, Homokmégy-Székes 273. sír) temettek padmalyos sírba. Az esetek többségében azonban csak mint felnőtt női temetkezésekről van adatunk (pl.: Bánkeszi 1., 6., 18., 25., Cegléd 18. sír, Harta-Freifelt 13., 15. sír, Kecskemét-Kisfái 74., 134. sír, Kecskemét-Törökfái 22., 50., 52. sír, Kiskunfélegyháza-Kántordomb 26., 28. sír, Sándorfalva-Eperjes 19., 64., Szegvár-Oromdűlő 458. sír, Szolnok Lenin Tsz 4., 9. sír).

109 Kislány Csekej 357., Homokmégy-Székes 35., Ipolykiseszi 100., Szegvár-Szölőkajla 22. sírjában, míg kisfiú Kecskemét-Törökfái 34. és Szeged-Kiskundorozsma Rózsálos 16. sírjában fordult elő.

110 Aldebrő-Mocsáros 9. sír, Csekej 340. sír, Eperjes-Takács tábla 5. sír, Homokmégy-Székes 286. sír, Szeged-Kiskundorozsma Hosszúhát 650. sír, Szeged-Kiskundorozsma Subasa 143. sír, Szegvár-Oromdűlő 318. sír.

111 Balatonújlak-Erdő-dűlő 23., Bánkeszi 1., 6., Cegléd 4/7. lh. 18., Csekej 357., Dormánd-Hanyipusztá 2., Eperjes-Takács tábla 5., Homokmégy-Székes 168., 222., 229., 273., Ibrány-Esbó-halom 188. és 197a-b., Kecskemét-Törökfái 17., Szeged-Kiskundorozsma Hosszúhát 650. sír, Szegvár-Oromdűlő 458. sír, Szolnok Lenin Tsz. 7. sír, Törökszentmiklós-Szenttamás 44. sír.

112 Pödrött végű: Csekej 357. és Homokmégy-Székes 35. sír, S végű: Csekej 357., Felgyő Kettőshalmi-dűlő 3514., 3552., 3891. sír, Homokmégy-Székes 273., Ibrány-Esbó-halom 40., Ipolykiseszi 100., Kecskemét-Kisfái 134., Kecskemét-Törökfái 5., 22., 50., 52., Kiskunfélegyháza-Kántordomb 28., valamint Szob-Kiserdő 72. sír.

113 Préselt gömbsorcűngős fülbevaló volt a szakonyi 7. számú női sírjában, valamint Tiszanána-Cseh tanya 2. temetkezésében, míg a sándorfalvi 64. sírban a tárgy típusú öntött változata került elő. Harta 13. sírjában csak az ezüst fülbevaló karikáját sikerült megtalálni, Tiszanána-Cseh tanya 21. sírjában pedig egy bogycsüngő bronz fülbevaló volt.

114 Hurkos-kampós záródású, vékony szálú nyakpereg: Homokmégy-Székes 229., Ibrány-Esbó-halom 197a., valamint Kecskemét-Kisfái 134. sír; gyöngyök: Csekej 357., Homokmégy-Székes 35. sír stb., csüngő és ongon: Homokmégy-Székes 35., Ibrány-Esbó-halom 197a., Szeged-Kiskundorozsma Hosszúhát 700. sír.

115 Dormánd-Hanyipusztá 2., Bánkeszi 18., 25., Homokmégy-Székes 168., 229., Ibrány-Esbó-halom 40., 197a-b., Ipolykiseszi 161., Sarlókajsa 15., Szakony 7. és Tiszanána-Cseh tanya 2. sír.

116 Ingyakdísz: Bánkeszi 6., Dormánd-Hanyipusztá 2., Eperjes-Takács tábla 4. 5., Sándorfalva-Eperjes 19., 64. sír; kaftánveret: Cegléd 4/7. lh. 18., Dormánd-Hanyipusztá 2., Sarlókajsa 15. sír; ruhát díszítő szalag: Eperjes-Takács tábla 5. sír.

117 Szakony 7. és Tiszanána-Cseh tanya 2. sír.

118 Bánkeszi 17., Sarlókajsa 16. és Kál-Legelő 74. sír.

fegyvermellékletként eddig csak íjászfelszerelés került elő.<sup>119</sup>

A padmalyos temetkezések viszonylag kis számában fordult elő részleges (5), illetve jelképes (6) lovastemetkezés.<sup>120</sup> A lócsontokat mindegyik esetben a sírgödör ÉK-i végében a lábcsonatok mellett a sírgödör akna részében helyezték el. A lószerszámos temetkezések esetében, Tiszanána-Cseh-tanya 21. sírját kivéve, ahol a kisgyermek koponyája mellett feküdt az oldalpálcás zabla, szintén a sírgödör akna részének keleti felébe került a lószerszámzat.

Gyakori mellékletként fordul elő ugyanakkor az ételmelléklet. Mintegy 14 lelőhelyen összesen 23 sírból került elő főként a fej bal oldalára helyezett kerámiaedény, illetve állatcsont.<sup>121</sup> Az esetek többségében juh humerusát, illetve femurját adták útravalóként az elhunytaknak, de egy esetben előfordult csirkecsont is.<sup>122</sup>

A sírokból származó leletanyag alapján tehát megállapíthatjuk, hogy a padmalyos temetkezés rítusát egy széles társadalmi réteg ismerte és használta a 10–11. század folyamán. A sírtípust ugyanis éppúgy megtaláljuk az adott közösségtől elkülönült, magányosan eltemetett síroknál (Cegléd), illetve a kisebb sírszámú gazdag temetkezéseknél (Balatonújlak, Eperjes, Harta, Szakony, Szeged-Kiskundorozsma Hosszúhát, Szolnok), mint a 10. (Aldebrő, Kál, Sándorfalva, Szegvár-Szőlőkalja, Szob, Tiszanána stb.) és 10–11. századi (Homokmégy, Ibrány, Ipolykiskeszi, Kiskunfélegyháza, Szegvár-Oromdülő) köznépi temetőkben. A temetkezési szokás ugyanakkor előfordul néhány 11. században induló (Besenyőtelek, Felgyő-Kettőshalmi-dűlő, Szeged-Kiskundorozsma Rózsálapos) köznépi temetőben, sőt templom körüli temető (Szentkirály-Temető dűlő) legkorábbi sírjai között is.

#### A PADMALYOS TEMETKEZÉSEK ELTERJEDÉSE ÉS DÖRENDJE

A sírforma elterjedését tekintve megállapíthatjuk, hogy a Kárpát-medencén belül, főként a síkvidéki területeken,

kisebb-nagyobb csoportokban, illetve szórtan fordulnak elő (6. tábla). A padmalyos sírokat tartalmazó temetők nagyobb koncentrálódását figyelhetjük meg a mai Heves megye déli részén, valamint a Kiskunfélegyháza–Kecskemét–Cegléd–Szolnok által közrefogott területen. Előbbi esetben 5 lelőhelyen összesen 13, míg az utóbbinál 7 lelőhelyen összesen 24 padmalyos temetkezés került elő.<sup>123</sup> Kisebb csoportot lehet elkülöníteni a mai Szabolcs megye ÉNy-i részén, Bács-Kiskun megye nyugati sávjában, Csongrád megyében Szentes és Szeged környékén, valamint az Ipoly és a Nyitra folyók mentén. A Dunántúl déli területén, leszámítva a Somogy megye északi részén található balatonújlaki temetőben előkerült néhány padmalyos, illetve padmalyszerű temetkezését, a sírtípus nem található meg (ugyanaz vonatkozik a Dráva-Száva közötti területre is). Hasonlóan hiányzik a temetkezési forma Békés megyéből, illetve Erdély, valamint Kárpátalja területéről.

Egy-egy temetőn belül a padmalyos sírok általában a temetkezések 5–20%-át teszik ki.<sup>124</sup> A szlovákiai Bánkeszi lelőhely esetében azonban a padmalyos temetkezések az előkerült sírok 30–40%-át adják. A sírforma elterjedését, temetőkön belüli pontos arányát ugyanakkor nagymértékben nehezíti, a lelőhelyek nagyfokú bolygatottsága (pl.: homokkitereléssel részben feldúlt temetők), illetve hogy számos esetben csak temetőrészeletről van adatunk (pl. Bánkeszi).

A padmalyos sírok időrendjének meghatározása során a sírokból előkerült leletanyaggal párhuzamosan érdemes megvizsgálnunk a sírok kialakításának módja szerinti csoportosítást is. A szerkezeti elkülönítés alapján beszélhetünk egy klasszikus (1–2. típus) és egy jelképes (3. típus) padmalyos kialakításról. Míg a klasszikus kialakítású padmalyok elsődleges célja a halott elrejtése, illetve a sírablók elleni védekezés lehetett, addig a csontvázat csak kis részben elfedő, jelképesen kialakított, padmalyszerű oldalvázat elsorvadó hagyományokat tükrözhet. A leletanyag szempontjából ugyanakkor azt kellene tapasztalnunk, hogy az első két típusba sorolt padmalyos temetkezésekben nyugvó elhunytak

119 Vasmerevítéses tegez: Aldebrő-Mocsáros 9., Bánkeszi 17. és 20., Szeged-Kiskundorozsma Subasa 143. sír, illetve Szolnok Lenin Tsz 5. sír; nyílcsúcs: Aldebrő-Mocsáros 9., Bánkeszi 20., Szolnok Lenin Tsz 5., 7. és Törökszentmiklós-Szenttamás 42. sír; íj: Szolnok Lenin Tsz 7. sír.

120 Részleges lovastemetkezés Balatonújlak-Erdő-dűlő 23., Eperjes-Takács tábla 5., Szakony 7., Szeged-Kiskundorozsma Subasa 143. sír, Szolnok Lenin Tsz 5., illetve Tiszanána-Cseh-tanya 2. sírjából, míg lószerszámos temetkezés Aldebrő-Mocsáros 9., Bánkeszi 20., Eperjes-Takács tábla 4., Harta-Freifelt 13., Szolnok Lenin Tsz 7. és Tiszanána-Cseh-tanya 21. sírjából került elő.

121 Húst adtak útravalóként Aldebrő-Mocsáros 9., Cegléd 4/7. lh. 18., Csekej 489., Dormánd-Hanyipusztá 2., Harta-Freifelt 13., Szakony 7., Szeged-Kiskundorozsma Hosszúhát 650., Szolnok Lenin Tsz 7. és Tiszanána-Cseh-tanya 21. sírjában. Edénymelléklet került elő Bánkeszi 1., 18., 25., Csekej 566., 600., Ipolykiskeszi 194., Kecskemét-Kisfái 134., Kecskemét-Törökfái 22., 23., 34. és 50., Szolnok Lenin Tsz 4. és 5., valamint Törökszentmiklós-Szenttamás 44. sírjából.

122 Juh kar és combcsontja: Dormánd-Hanyipusztá 2., Szeged-Kiskundorozsma Hosszúhát 650., Tiszanána-Cseh-tanya 21. sír; csirkecsont: Szolnok Lenin Tsz 7. sírjából (MADARAS 1996, 67.).

123 Mindkét területen további 2–2 sír padmalyos volta kérdéses.

124 Pl.: Aldebrő, Besenyőtelek, Harta, Homokmégy, Kecskemét-Törökfái, Kiskunfélegyháza, Sándorfalva, Szakony, Szeged-Kiskundorozsma Hosszúhát, illetve Szolnok.

viseleti tárgyakban és mellékletekben bővelkednek, míg a jelképes padmalyokba temetetteket szegényesebb melléklettel látták el. A sírszerkezet alapján elkülöníthető kronológiai sorrendet a sírokban előforduló, maradó anyagból készült viseleti tárgyak és mellékletek azonban csak részben támasztják alá. Bár az 1–2. típusba sorolható temetkezések többségére valóban a viszonylagos leletgazdagság a jellemző néhány esetben azonban előfordul, hogy semmilyen ékszer, illetve melléklet sincs az elhunyt mellett.<sup>125</sup> Ugyanakkor a 3. típusba sorolt, többségükben melléklet nélküli, vagy szegényes temetkezések között is megtalálhatóak a gazdagabb temetkezések.<sup>126</sup>

Miután a 9. század végén a Kárpát-medencében megtelepedő magyarság<sup>127</sup> a kezdeti időszakban valószínűleg még őrizte a korábbi szállásterületeken megismert és alkalmazott temetkezési szokásokat, így joggal feltételezhetjük a padmalyos temetkezések többségének 10. századra történő keletkezését. A 10–11. században folyamatosan használt temetők esetében a sírformát ugyanakkor a 11. századi temetőrészekben is megtaláljuk.

A padmalyos temetkezések többségének 10. századra történő keletkezését a rítus használatának szokása és a leletanyag mellett a sírokban előforduló pénzérmék is megerősíteni látszanak. A négy érmés temetkezés közül kettőben a 10. század első felére datálható nyugat-európai ezüstpénz, míg egyben 10. századi dirhem durva utánzata fordult elő.<sup>128</sup> A maradék egy sír ugyanakkor jól tükrözi, hogy a 11. században még szintén alkalmazták a temetkezési formát, igaz csökkenő tendenciával.<sup>129</sup>

#### A 10–11. SZÁZADI PADMALYOS TEMETKEZÉSEK EREDETE

A honfoglaló és kora Árpád-kori temetőinkben megtalálható padmalyos temetkezések egy-egy temetőn belüli előfordulását gyakran idegen elemekkel

(továbbélő avar népelemek), illetve azok beköltözésével magyarázzák.<sup>130</sup> Fodor István véleménye szerint nem szükséges avar hagyományként értelmezni a 10–11. századi temetőkben előforduló padmalyos sírokat, mivel e sírformák Kelet-Európában is ismertek voltak a magyarság ottani tartózkodása idején.<sup>131</sup> Legutóbb Lőrinczy Gábor és Straub Péter is arra az álláspontra jutott, hogy a korszakok között (így a késő-avar és a magyar honfoglalás között sem) a jelenlegi ismeretek alapján egyértelmű kapcsolat nem mutatható ki.<sup>132</sup>

A 10–11. századi padmalyos temetkezéseket összehasonlítva az avar időszak hasonló szerkezetű sírjaival több eltérést is megfigyelhetünk. Az egyik, amely részben a két korszak sírgödreinek eltérő mélységéből is adódik, hogy a honfoglalás és kora Árpád-kori padmalyok méretüket tekintve általában jóval kisebbek, mint az avar korszakban megfigyeltek. A padmaly kialakítása szempontjából további lényeges különbség, hogy a 10–11. századi padmalyos temetkezések között meglehetősen gyakori a padmalyszerű kialakítás. Az ilyen jelképes padmalynak nevezhető oldalüreg, amelyben az eltemetett csontváznak csak egy kisebb része volt rejtve a 6–9. századi temetkezésekre nem jellemző. Míg az avar időszakban koronként és területenként is jelentős különbségek figyelhetők meg,<sup>133</sup> addig a honfoglalás és az államalapítás korának temetőiben feltárt padmalyos temetkezések jóval homogénebb, egységesebb képet mutatnak a sírformát használó népességről.

A fentiek alapján tehát megállapíthatjuk, hogy a Kárpát-medencét megszálló magyarság a honfoglalás pillanatában éppúgy ismerte a padmalyos temetkezési formát, mint ahogyan az összes olyan népesség, amely a kelet-európai steppén hosszabb-rövidebb ideig tartózkodott. Az eredetkérdéssel kapcsolatban továbbá érdekes megjegyezni, hogy a származéktól a mongolokig, általánosan használt padmalyos temetkezés szokása a Kárpát-medencében megtelepedő népeknél (ld.: származék, avarok, magyarok, kunok) rövid időn belül

125 Szegényes, illetve melléklet nélküli temetkezések kerültek elő pl.: Aldebrő-Mocsáros 24., 30., Bánkeszi 21., Homokmégy-Székes 40., 142., 208., 222., 229., 249, 286., 273., 288., Kecskemét-Kisfái 33., 74., 139., Szeged-Kiskundorozsma Hosszúhát 650., valamint Szeged-Kiskundorozsma Rózsápos 16. és Szentkirály-Templom dűlő 54. sírjában.

126 Ilyen pl. az Aldebrő-Mocsároson feltárt 9. sírban nyugvó férfi, illetve Sándorfalva 64. és Szakony 7. sírjában feltárt női temetkezés.

127 A magyarság alatt itt politikai szervezetet értek, tehát mindazon népességet, akik a 9. század utolsó évtizedében érkeztek az új hazába.

128 Nyakláncra felfűzve került elő Brioude Guillaume Auvergne-i gróf (918–926) denára, valamint Dijon, Burgundi Raoul (923–936) obulusa Csekej 357. sírjából (REJHOLCOVÁ 1995, 38.), míg Provence-i Hugo (926–931) milánói veresű ezüstpénze Tiszanána-Cseh tanya 21. sírjából került elő (RÉVÉSZ 2001–2002, 277.). A rombusz alakúra kivágott, két helyen átlukasztott dirhemtörödek Ibrány-Esbó-halom 197/b. sírjából látott napvilágot (ISTVÁNOVITS 2003, 100.).

129 Ipolykiskeszi 139. sírjában halotti obulusként Salamon 1063–1064-es veresű ezüstérméje került elő (HANULIAK 1994, 107.).

130 TETAMANTI 1975, 90.; LŐRINCZY 1985, 156.; BENDE-LŐRINCZY 1997, 225.;

131 FODOR 1985, 6. j.

132 LŐRINCZY-STRÁUB 2006, 284.

133 Kialakításuk alapján a tiszántúli sírok döntő többségében a padmaly az akna jobb oldalához, míg a Duna-Tisza közti temetőkben a bal oldalához csatlakozik, a tiszántúli temetkezésekre az ÉK-DNy-i tájolás, az egész és részleges (csonkolt) áldozati állatok nagy száma, a tárgyi mellékletekben való viszonylagos gazdagság a jellemző. A Duna-Tisza közti csoportot a NyÉNy-KDK-i tájolás, az áldozati állatok hiánya, valamint a szegényesebb leletanyag jellemzi. A zalai csoportban gyakori a fegyverrel, lóval eltemetett, mellékletekben gazdag temetkezés (LŐRINCZY-STRÁUB 2006, 282.).



elsorvadt.<sup>134</sup> Ugyanakkor biztosan nem zárhatjuk ki annak lehetőségét sem, hogy a Kárpát-medence területén talált, majd a magyarságba beolvadt néptörédek temetkezési szokásaiban egy-két esetben megmaradt a sírtípus használata. Erre utalhat például a Nyitra jobb partján feltárt Csekej/Čakajovce 9–12. századi temetője, ahol az általam padmalyos sírokként meghatározott temetkezésekben előforduló leletanyag alapján a megtelepedő magyarság mellett, avar-szláv néptörédek

is lehettek. A 9. század második felétől a magyar honfoglalásig terjedő időszakban használták a Szászváros mellett feltárt temetőrészletet, amelynek népessége a leletanyag alapján a dunai bolgársághoz köthető. Remélhetőleg a közeljövőben publikálásra kerülő régi és új ásatások komplexebb vizsgálata segítséget ad az esetleges helyi népesség továbbélésének, valamint a megőrzött temetkezési szokásainak kimutatásához is.<sup>135</sup>

---

134 Sőt a származék esetében a Kárpát-medence területéről egyetlen padmalyos sírt sem ismerünk, holott a mai Ukrajna és Dél-Oroszország területén előszeretettel alkalmazták a temetkezési formát (KULCSÁR 1998, 10–14., 23.).

135 I Az anyaggyűjtés során nyújtott segítségért Bende Líviának, Gallina Zsoltnak, Kürti Bélának, Langó Péternek, Lőrinczy Gábornak, Pálóczi Horváth Andrásnak, Révész Lászlónak, Türk Attilának és Zsoldos Attilának tartozom köszönettel. A tanulmány lektorálásáért és a munkám során nyújtott baráti segítségért Lőrinczy Gábornak tartozom köszönettel.

- BAKAY 1965–1966 = Bakay K.: Gräberfelder aus den 10–11. Jahrhunderten in der umgebung von Székesfehérvár und die Frage der Fürstlichen Residenz. *Alba Regia* 6–7 (1965–1966) 43–88.
- BAKAY 1978 = Bakay K.: Honfoglalás- és államalapításkori temetők az Ipoly mentén (Gräberfelder an der Ipel aus der Zeit der ungarischen Landnahme und Staatsgründung). *StComit* 6. Szentendre 1978.
- BÁLINT 1991 = Bálint Cs.: Südungarn im 10. Jahrhundert. *Studia Archaeologica* 11. Budapest 1991.
- BENDE-LÖRINCZY 1997 = Bende L.–Lőrinczy G.: A szegvár-oromdűlői 10–11. századi temető (Das Gräberfeld von Szegvár-Oromdűlő aus dem 10. bis 11. Jahrhundert). *MFMÉ – StudArch* 3 (1997) 201–285.
- DIENES 1965 = Dienes I.: A honfoglaló magyarok. In: Nagy Gy. (szerk.): *Orosháza története. Orosháza 1965*, 136–174.
- DIENES 1972 = Dienes I.: A honfoglaló magyarok. *Hereditas*, Budapest 1972.
- FODOR 1985 = Fodor I.: Honfoglaláskori temető Sándorfalván (Előzetes közlemény) (Landnahmezeitliches Gräberfeld zu Sándorfalva (Vorbericht). *Acta Ant. et Arch. Suppl.* V. (1983), 17–33.
- FODOR 1996 = Fodor I.: Rakamaz–Strázsadomb. In: Fodor I. (szerk.): „...Őseinket felhozád...” A honfoglaló magyarság. Kiállítási katalógus. Budapest 1996, 110–119.
- FODOR 1996a = Fodor I.: Sándorfalva. In: Fodor I. (szerk.): „...Őseinket felhozád...” A honfoglaló magyarság. Kiállítási katalógus. Fodor I. Budapest 1996, 348–351.
- GALLINA 1998 = Gallina Zs.: Homokmégy régészeti emlékei a késő vaskortól a középkor végéig. In: Romsics I. (szerk.): *Homokmégy. Tanulmányok Homokmégy történetéből és néprajzából. Homokmégy 1998*, 53–153.
- GALLINA-HAJDRIK 1998 = Gallina Zs.–Hajdrik G.: 10–11. századi temetőrészlet Homokmégy-Székesen. *Cumania* 15 (1998) 133–178.
- HAMPEL 1900 = Hampel J.: A honfoglalás kor hazai emlékei. In: Pauler Gy.–Szilágyi S. (szerk.): *A magyar honfoglalás kútfoi*. Budapest 1900, 507–830.
- HANULIAK 1994 = Hanuliak, M.: *Malé Kosihy I. Pohrebisko z 10. – 11. storočia*. Nitra.
- HONTI ET AL. 2004 = Honti Sz. et al.: A tervezett M7-es autópálya Somogy megyei szakaszának megelőző régészeti feltárása (2002–2003). *Előzetes jelentés III. SMMK* 16 (2004) 3–70.
- HORVÁTH 2001 = Horváth F.: *A csengelei kunok ura és népe*. Budapest 2001.
- B. HORVÁTH-BÓNA 1997 = B. Horváth J.–Bóna I.: Rácalmás-Göböljárás. *RégFüz* Ser. I. No. 48 (1994) 86–87.
- HORVÁTH 1996 = Horváth M. A.: Kiskunfélegyháza-Kántordomb. In: Fodor I. (szerk.): „...Őseinket felhozád...” A honfoglaló magyarság. Kiállítási katalógus. Budapest 1996, 330–331.
- ISTVÁNOVITS 1996 = Istvánovits E.: 10–11. századi temető Ibrány-Esbó halmon (Begräbnisplatz aus dem 10–11. Jahrhundert auf dem Hügel von Ibrány-Esbó). In: Wolf M.–Révész L. (szerk.): *A magyar honfoglalás korának régészeti emlékei*. Miskolc, 25–46.
- ISTVÁNOVITS 2003 = Istvánovits E.: A Rétköz honfoglalás és Árpád-kori emlékei. *Régészeti gyűjtemények Nyíregyházán 2. Magyarország honfoglalás és kora Árpád-kori sírleletei 4. Nyíregyháza 2003*.
- KISS 2000 = Kiss G.: Vas megye 10–12. századi sír és kincsleletei (Angaben zur Geschichte des Komitats Vas im 10–12. Jahrhundert). *Magyarország honfoglalás kori és kora Árpád-kori sírleletei 2. Szombathely 2000*.
- KOCZTUR-PETŐ 2004 = Kocztur É.–Pető M.: Cegléd, Hartyányi-, Váróczi-dűlő. In: *Régészeti Kutatások Magyarországon 2003*. Budapest 2004, 194–195.
- KULCSÁR 1998 = Kulcsár V.: A kárpát-medencei szarmaták temetkezési szokásai (The burial rite of the Sarmatians of the Carpathian basin). *Aszód 1998*.
- KUSTÁR-LANGÓ 2003 = Kustár R.–Langó P.: Ezüstbe öltözött lányok. Honfoglalás kori sírok Harta határában. *Kalocsa 2003*.
- LICHTNECKERT 1893 = Lichtneckert J.: Újabb leletekről, a székesfehérvári Demkőhegyen. *ArchÉrt* 13 (1893) 266–269.
- LÖRINCZY 1985 = Lőrinczy G.: Szegvár-Szőlőkalja X. századi temetője (Das Gräberfeld von Szegvár-Szőlőkalja aus dem 10. Jh). *ComArchHung* 1985, 141–162.
- LÖRINCZY-STRaub 2006 = Lőrinczy G.–Straub P.: Az avar kori padmalyos temetkezésekről. Szempontok a Kárpát-medence padmalyos temetkezések értékeléséhez (Über die Awarenzeitlichen Nischengräber. Angaben zur bewertung der Nischengräber des Karpatenbeckens). *Arrabona* 44/1 (2006) 277–314.
- MADARAS 1996 = Madaras L.: Szolnok, Lenin Tsz (Ugar) 10. századi temetője. (Jász-Nagykunszabolnok megye 10. századi leletei és azok történeti tanúságai.) (Der Begräbnisplatz aus der Zeit der Landnahme in der Zentrale der szolnoker „Lenin” LPG). In: Wolf M.–Révész L. (szerk.): *A magyar honfoglalás korának*

- régészeti emlékei. Miskolc 1996, 65–77.
- MÉSZÁROS–PALUCH–SÓSKUTI–SZ. WILHELM 2007 = Mészáros P.–Paluch T.–Sóskuti K.–Sz. Wilhelm G.: Felgyő, Kettőshalmi-dűlő. In: Régészeti Kutatások Magyarországon 2006. Budapest 2007, 199–200.
- NAGY 1892 = Nagy G.: A magyar pogánykor emlékei Fejér megyében. ArchÉrt 12 (1892) 299–315.
- PINTÉR 1997 = Pintér : Kecskemét-Kisfái, Kiscsukás (44/2 lh.). Régészeti Füzetek Ser. I. No. 49 (1995) 79.
- PINTER–BOROFFKA 1999 = Pinter, Z. K.–Boroffka, N. G. O.: Neue Mittelalterliche Gräber der Ciumbrud gruppe aus Broos/Orăștie, Fundstelle Böhmerberg/Dealul Pemilor X8. In: Gedenkschrift für Kurt Horedt. Rahden 1999, 313–330.
- REJHOLCOVÁ 1995 = Rejholcová, M.: Pohrebisko v Čakajovciach (9–12. Storočia). Katalog. Nitra — Das Gräberfeld von Čakajovce (9–12. Jahrhundert). Analyse. Nitra-Budapest 1995.
- RÉGÉSZETI KUTATÁSOK... 2006 = Régészeti kutatások... 2006. Régészeti kutatások másfél millió négyzetméteren. Autópálya és gyorsforgalmi utak építését megelőző régészeti feltárások Pest megyében 2001–2006. Szentendre 2006.
- RÉVÉSZ 1996 = Révész L.: Régészeti adatok Heves megye 10. századi történetéhez (Archäologische Daten zur gesschichte des Komitates Heves im Heves im 10. Jahrhundert). In: Wolf M.–Révész L. (szerk.): A magyar honfoglalás korának régészeti emlékei. Miskolc 1996, 255–273.
- RÉVÉSZ 2001–2002 = Révész L.: Honfoglalás kori temető Tiszanána–Cseh tanyán (Landnahmezeitliches Gräberfeld im Tiszanána–Cseh-gehöft). FolArch 49–50 (2001–2002) 263–303.
- RÉVÉSZ 2008 = Révész L.: Heves megye 10–11. századi temetői (Die Gräberfelder des Komitates Heves im 10.–11. Jahrhundert). Magyarország honfoglalás kori és kora Árpád-kori sírletei 5. Budapest 2008.
- RÓZSA–VÖRÖS 1996 = Rózsa G.–Vörös G.: Legenda és valóság (Árpád-kori temető emlékei Szentesen). In: Pálfi Gy.–Farkas L. Gy.–Molnár E. (szerk.): Honfoglaló magyarság–Árpád-kori magyarság. Antropológia–Régészet–Történelem. Szeged 1996, 65–78.
- RUTTKAY 2006 = Ruttkay, M.: Nové Staromadarské pohrebisko v Lužiankach (Neues Altmadajarisches Gräberfeld in Lužianky). AVANS 165–167.
- SZABÓ 1970 = Szabó J. Gy.: A honfoglaláskori temetőárok kérdéséhez. Jelentés a káli (Heves m.) ásatásokról (Zur Frage der Landnahmezeitlichen Gräberfeldgräben. Bericht über die Ausgrabung in Kál (Kom. Heves). ArchÉrt 97 (1970) 264–271.
- SZENDREY 1928 = Szendrey Á.: Az ősmagyar temetkezés. Ethnographia 39 (1928) 12–26.
- TETTAMANTI 1975 = Tettamanti S.: Temetkezési szokások a X–XI. században a Kárpát-medencében (Bestattungsbräuche im Karpatenbecken in den X–XI. Jahrhunderten). StComit 3 (1975) 79–123.
- TOČIK 1968 = Točík, A. : Altmagyarische Gräberfelder in der Südwestslowakie. ArchSlov Cat 3. Nitra 1968.
- H. TÓTH 1997 = H. Tóth E.: Kecskemét-Törökfái, Gerőmajor. Régészeti Füzetek Ser. I. No. 49 (1995) 79–80.
- H. TÓTH–BICZÓ 1976 = H. Tóth E.–Biczó P.: Kiskunfélegyháza–Kántor domb. RégFüz Ser. I. No. 29 (1976) 60.



Im Beitrag beschäftige ich mich mit den Nischengräbern des 10.-11. Jahrhunderts. Neben der Forschungsgeschichte und einem Fundortkataster versuche ich anhand der zur Verfügung stehenden Angaben ein vollständiges Bild über Typen, Verbreitung, Datierung und Ursprung dieser Bestattungsform zu geben.

Zwischen den aufgenommen 37 Fundstellen fand ich bei 33 Angaben über das Vorkommen der Bestattungsform mit Totennische und nur in vier Fällen ergab sich die Möglichkeit, dass sie auch Nischengräber sein konnten. In den 33 Gräberfeldern kamen insgesamt 109 Nischengräber zum Vorschein (*Taf. 1-5.*). Bei weiteren 38 Grabgruben ergab sich die Möglichkeit, dass es sich um Totennischen handelte. Die Analyse der Bestattungsform stützte sich auf 109 als Nischengrab bestimmte Gräber.

Zwei Typen kann man nach Lage der Nische neben einer Langseite der Grabgrube bestimmen. Die Nische wurde entweder in der südlichen Seite (I.), oder seltener in der nördlichen Seite (II) der Grabgrube eingegraben. Nach Weise der Eingrabung bzw. Gestaltung der Nische kann man folgende Konstruktionen absondern:

1. Die Boden des Schachtteils der Grabgrube und der neben der Längsseite gestalteten Nische befinden sich in gleicher Höhe (waagrecht) oder etwas abfällig zur Nische.

2. Nach Ausheben der Grabgrube wurde oft die Nische ab der Mitte des Schachtteils auch vertikal tiefer gemacht. Deswegen entstand gegenüber der Nische an der Grubenwand ein Bänkchen.

3. Nach der Gestaltung ist als symbolische Nische bezeichnet, wenn nur eine 10-15 cm breite Rille in dem Grab verläuft. Bei solchen Gräbern ist es häufig, dass die Nische nur einen kleinen Teil des Gerippes bedeckte. Somit war bei der Gestaltung des Grabes nicht die Verbergung das primäre Ziel, sondern nur der Ritus.

Den Beigaben nach kann man feststellen, dass diese Form durch eine breite Gesellschaftsschicht im 10.-11. Jahrhundert gekannt und genutzt wurde. Hier müssen wir aber anmerken, dass die Mehrzahl dieser Bestattungsform ins 10. Jahrhundert datierbar ist.

Die Bestattungsform im Karpatenbecken kommt vorwiegend in den flachen Gebieten, in mehr oder weniger grossen Gruppen bzw. gestreut vor (*Taf. 6.*).

Den Ursprung dieser Bestattungsform im 10.-11. Jahrhundert soll man auf jenen östlich vom Karpatenbecken liegenden Gebieten suchen, wo dieser Bestattungsritus allgemein verbreitet war. Dennoch kann man in einigen Fällen (zum Beispiel Csekej) nicht ausschliessen, dass der Ritus von der im Karpatenbecken gefundenen Bevölkerung übernommen wurde.